

Mokslo Lietuva

APTIKTOS LIETUVIŠKOS GLOSOS
SEPTINTOSIOS ČESLAVO MILOŠO MIRTIES METINĖS

■ 2–3 p.

■ 4–5 p.

FARMAKOLOGIJOS
IŠTAKOS LIETUVOJE

■ 11, 16 p.

■ 14–15 p. Menininkai gražina skolą Tėvui Stanislovui ir Paberžei

■ 15 p. In memoriam profesoriui Povilui Pipiniui

Nr. 15(459)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Cedimino žemliuko nuotrauka

Žemaitiškų kryžių ir koplytelių fiksavimui, tyrinėjimui ir fotografavimui profesorius Ignas Končius skyrė reikšmingą savo gyvenimo dalį

Gyvenimo uždavinius spręsti sekėsi sunkiau negu matematikos lygtis

Gera gimti geru laiku. Mūsų iškilusis matematikas, 33-ėjus metus Vilniaus universiteto skeptrą savo rankose laikęs profesorius Jonas KUBILIUS bent kažkiek gali jaustis patenkintas: gimęs liepos 27 dieną, per patį vasaros įkarštį, atostogų metų, kai universiteto auditorijose ir laboratorijose tyvuoja tylą ir ramybė. Būtų gimęs rugsėjį, ar kurį kitą mėnesį, kasmet eitų sveikintojų voros, visos savaitės darbo ritmas būtų sujauktas, o šitoks praradimas profesoriui atrodo nedovanotinas. Sveikinimo ceremonijų ir išpūstų prakalbų niekada nemėgo, todėl per savo gimtadienius stengdavosi universitete neirodyti. Pirmą kartą viešai paminėti savo jubiliejų – 70-metį – sutiko 1991-aisiais, kai nusiėmė rektoriaus regalias. Atsisveikino su pareigomis, kurioms atidavė našiausius savo gyvenimo metus. Sakosi šitaip išvengęs per jubiliejus žarstomų ditirambų ir ritualinės daugžodystės, atsikratė ir pataikūnų, kurių sunku išvengti, kai užimi atsakingas pareigas. Dabar tokio pavojaus nebėra, tad J. Kubilius savo 90-mečio dienomis net sugrįžo į Vilnių iš Palangos, kur ilsėjosi, tad profesorius bičiuliai ir artimieji galėjo jį pasveikinti su jubiliejumi.

Suklystume pasakę, kad 1991 m. Jonas Kubilius išėjo į užtarnautą poilsį. Aktyvi veikla tęsėsi, tik kituose baruose. 1992–1996 m. jis buvo išrinktas Lietuvos Respublikos Seimo nariu, kurį laiką dar vadovavo Vilniaus universiteto Tikimybių teorijos ir skaičių teorijos katedrai ir kone du dešimtmečius skaitė studentams paskaitas. Tik 2009 m. atsakė dėstyti, baigė pedagoginę veiklą. Mat dėstant studentams be geros galvos reikia ir stiprių kojų, nes tenka intensyviai „bendrauti“ su auditorine lenta, kuri reikalauja nemenkų fizinių pastangų. „Daugelis žmonių sensta nuo galvos, o aš nuo kojų“, – humoro jausmo nepraranda profesorius.

Nuo 1962 m. Jonas Kubilius vadovauja Lietuvos matematikų draugijai, išrinktas vyresnio amžiaus žmonių sambūrio „Patirtis“ pirmininku. 2006 m. už nuopelnus Lietuvai ir pasauliniam mokslui Jonui Kubiliui suteiktas Vilniaus miesto garbės piliečio, o 2008 m. – Jurbarko rajono savivaldybės garbės piliečio vardas. Tad šalia Greifsvaldo, Prahos, Latvijos, Zalcburgo universitetų garbės daktaro vardų, Santarvės fondo laureato vardo, profesorius nuo šiol turi ir savo gimtojo rajono ir Vilniaus miesto apdovanojimą.

Visų J. Kubiliaus apdovanojimų ir aukštų įvertinimų nevardysime, nors jų išvengti bus nelengva. Kaip nepavyks išvengti ir 90-ojo gimtadienio paminėjimo rugsėjo viduryje Vilniaus universitete, kur jo mokiniai organizuoja

Profesorius Ignas Končius vis dar gyvas gimtajame Plungės krašte ir Lietuvoje

Ignas Končius su žmona
Marija Kentraite-Končiene, 1914 m.

Liepos 30-ąją, šeštadienį, savo 125-ojo gimtadienio išvakarėse profesorius Ignas Končius (1886–1975) sugrįžo į savo gimtąjį Plungės kraštą. Sugrįžo tęsti tos pačios užduoties, kurią niekieno neprašytas ir nepareigotas išsikėlė pats sau, vykdė su misionieriaus užmoju ir užsidegimu visą gyvenimą, tęsia ir šiandien, praėjus 36 metams nuo tada, kai iškeliavo į Anapus. Tiesa, dabar tą užduotį lemia tęsti visai kitos kartos jo veiklos tęsėjams.

Žemaičiai deramai paminėjo savo krašto sūnaus sukaktuves, gerokas būrys žemaičių ir ne žemaičių atvyko ir iš Vilniaus, nes su Igno Končiaus vardu sieja savo pamatinių vertybių gyvybingumą šiandienoje. Tikriausiai sies ir ateityje, nors ką tikro žmogus gali pasakyti, kaip ta neperžvelgiama ateitis persipins su dabartimi ir kas iš šiandienos svarbos taps rytdienos dalimi, o kas virs dūmais. Susivokti rutininėje dabartyje jeigu

kas ir padeda, tai tiltai į praeitį, o I. Končiaus sukaktis tokį tiltą į praeitį – savivokos kelią – ir padeda tiesti.

Ar ne tą patį nuolat darė ir I. Končius, įgijęs fiziko pedagogo profesiją, o pašaukimą radęs kraštotyrinėje ir etnografo veikloje, žemaitiškų koplytelių ir kryžių tyrinėjime, jų nuotraukose, kurių padarė ar ne tris tūkstančius, pagaliau savo paties skobtuose medžio drožiniuose, parašytose knygose, kurių bibliografiškai suskaičiavo arti dvidešimties. Įskaitant ir profesorius raštų bei atsiminimų dvitomį „Mano eitis kelias“ (2001 ir 2006 m.), išėjusį jau po autoriaus mirties. Labai tikslus ir esmę išreiškiantis pavadinimas. Šio solidaus rinkinio pirmąją knygą spaudai parengė Žyginas Būčys, Rita Eirošiūtė ir Vitalija Jočytė, antrosios sudarytojai – Birutė Kulnytė ir dr. Algirdas Končius, Igno Končiaus vyriausiasis sūnus, o dvitomį išleido Lietuvos nacionalinis muziejus. Antroje knygoje atsirado vietos ir „Mokslo Lietuvoje“

■ Nukelta į 8 p.

■ Nukelta į 12 p.

ATRADIMAS

„Paketinimas geresnio pradėjimo su išminties padrūtinimu“

Aptiktos lietuviškos glosos, užrašytos prieš Martyną Mažvydą ir Mikalojų Daukšą

2006 m. viename iš Lenkijos nacionalinio muziejaus Krokuvoje inkunabulų aptiktos 28 ranka rašytos lietuviškos glosos. Tyrinėtojų įrodyta, kad tai ikimažvydinio laikotarpio įrašai, todėl šis radinys yra ypač reikšmingas atradimas lituanistikai.

Priminsime, inkunabulais vadinamos ankstyviausios knygos, pradedant pirmąja spausdintąja knyga – Johano Gutenbergo Biblija (apie 1440 m.) ir baigiant 1501 m. sausio 1 d. išleista knyga. Glosos – tai senovės rankraščio ar knygos paraštėje parašytas nesu- prantamos ar neišskios teksto vietos arba žodžio paaiškinimas (dažnai kita kalba).

Matyt, į lituanistikos tyrimų istoriją bus lemta įeiti minėtajam Krokuvoje saugomam inkunabului – lotyniškai Joanes Heroldo knygai „Liber Discipuli de eruditione Christifidelium“ (Mokinių knyga apie Kristaus sekėjų lavinimą). Šis egzempliorius su glosomis saugomas Lenkijos nacionalinio muziejaus Emeryko Hutten-Czapskio rinkinyje. Glosas inkunabule aptiko Lenkijos mokslų akademijos Krokuvos Lenkų kalbos instituto darbuotojas Mariušas Lenčukas (Mariusz Leńczuk). Lietuvių kalbos instituto mokslinis darbuotojas Giedrius Subačius, šiuo metu dirbantis Iliojaus universiteto Čikagoje Lietuvių kalbos katedroje, kartu su Adomo Mice-

Kai kurias aptiktąsias glosas tiksliai perskaityti prof. Giedriui Subačiui padėjo ir Pizos universiteto italijoje prof. Pietro Dinis

laikus, kai po kruopelytę, mažą smiltele tenka pildyti ir kaupti savąjį kalbinį paveldą. Ar su tokiu apibūdinimu sutinkate?

Giedrius Subačius. Yra du dalykai, kurių mūsų darbe neįmanoma išvengti. Pirmiausia reikia atrasti ir, antra, – radinį identifikuoti. Visa tai reikalauja sėkmės, pastangų ir laiko. Atradimus sunku planuoti, gal ir neįmanoma, nes daug lemia atsitiktinumas. Kaip buvo mūsų atveju? Lenkų kalbos instituto Krokuvoje darbuotojas Mariušas Lenčukas aptiko įrašus – glosas inkunabule, bet jam toji kalba buvo

nesuprantama. Adomo Micevičiaus universiteto Poznanėje profesorius Wieslavas Vydra įtarė, kad tai galintys būti lietuviški įrašai, bet nebuvo tikras, nes lietuvių kalbos taip pat nemoka. Jis atsiuntė man vieną lapą patikrinti. Perskaitęs išsižiojau iš nuostabos: buvo akivaizdu, kad tai dar prieš M. Mažvydą ranka įrašytos lietuviškos glosos.

M. Mažvydas ir M. Daukša mums išlieka švyturiais, vienas Rytų Prūsijoje, kitas Didžiojoje Lietuvoje išleidę pirmąsias lietuviškas knygas (atitinkamai 1547 ir 1595 metais), tad jie yra vieni iš lietuviškos spausdintinės knygos, o gal ir lietuviškų rankraščių pirmūnų. Lotyniškos Joanes Heroldo knygos paraštėse rastos lietuviškos glosos – tai ankstesnio meto įrašai. Galima spėti, jie mus pasiekė iš pirmojo XVI a. trečdalyje.

ML. Kiek tokių ankstyvųjų lietuviškų glosų aptikta?

G. Subačius. 1962 m. Ona Matusevičiūtė lotyniškoje knygoje „Traktatus Sacerdotalis“ aptiko seniausią lietuviškų poterių įrašus. Knyga išspausdinta 1503 m. Strasbūre (Strasbourg), egzempliorius įrištas į konvoliutą su dar trimis knygomis. Konvoliutas saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje. Įrašus tyrė Jurgis Lebedys ir Jonas Palionis. Tai trijų poterių („Tėve mūsų“, „Sveika Marija“ ir „Tikiu Dievą Tėvą“) 25 eilutės. Manoma, kad jos įrašytos XVI a. pradžioje, prieš 1528-uosius metus.

Mūsų Joanes Heroldo inkunabule aptikti ir tyrinėti įrašai yra maždaug iš to paties laiko, juos datuojame 1520–1530 metais. Analizuojamas įrašus bandau tai įrodyti per rašybos panašumą su pirmaisiais lietuviškais poteriais ir su toje pačioje knygoje irgi ranka įrašytų dar ankstesnių 3 lenkiškų maldų ortografija, o kolega viduramžių literatūros specialistas V. Vydra remiasi rašybos (grafikos) ypatybėmis.

ML. O Sigitu Narbuto 1986 m. lotyniškoje mišiole, išleistame 1501 m. Lione (Lyon), Prancūzijoje, aptiktieji arti 100 lietuviškų įrašų? Ar tai ne to paties lizdo paukštis?

G. Subačius. S. Narbutas atrado ir kartu su prof. Zigmu Zinkevičiumi žurnale „Baltistica“ aprašė minėtame mišiole užrašytas glosas. Jos įvairuoja, ten esama ir senesnių, ir naujesnių įrašų. Nėra paprasta datuoti, bet manoma, kad senesnieji įrašai gali būti iš XVI a. antrosios pusės, o kiti XVII a., taigi tikrai gerokai vėlesni net nei Mažvydo tekstai.

Rašysena, raidžių taikymas garsams išreikšti ir tarmė

ML. Kaip analizavote Joanes Heroldo inkunabule rastąsias lietuviškas glosas, su kuo lyginote?

G. Subačius. Analizavau besikeičiančią rašybos tradiciją. Knyga mus pasiekė iš viduramžių. Kolega V. Vydra atkreipė dėmesį į tai, kad raidžių formos rašytos taip, kaip buvo įprasta viduramžiais, išskyrus „d“ raidę, kuri vieną kartą parašyta taip, kaip buvo rašoma vėlesnėje Humanizmo epochoje; tad tai tarsi prasidedančio pereinamojo laikotarpio įrašai: tos „d“ iškeltinė neužsuka į kairę. Skiriamos „s“ ilgoji ir „s“ trumpoji, netipiškai „s“ ilgoji rašoma žodžio gale. Tuos dalykus nagrinėja paleografijos mokslas.

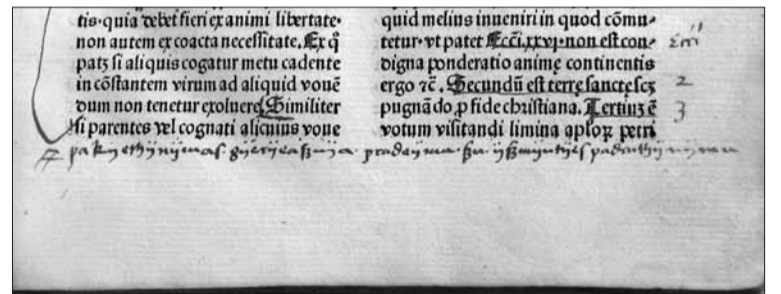
ML. Tai to meto lotyniškojo šrifto ypatybės?

G. Subačius. Lotyniško šrifto, arba rankos rašto, būta įvairių stilių. Nesiryžčiau jų čia komentuoti, nesu žinovas, tačiau apskritai pats raidžių brėžimo būdas taip pat padeda datuoti tekstus. Tuos pačius ypatumus pastebime ir kitų tautų rankraščiuose. Būta ir savitumų, pagaliau, daugelis

rašto inovacijų Lietuvą pasiekdavo kiek vėliau nei kitus kraštus.

Trys dalykai mums buvo svarbiausi, identifikuojant aptiktų glosų kilmę: pirmas – rašysena, rašto forma, antras – raidžių parinkimas garsams išreikšti ir trečias – pati tarmė, šiek tiek matoma iš formų, kurias vartojo įrašų autorius. Bandėme visus šiuos tris sluoksnius išanalizuoti; datavimo ir sukūrimo vietos prasme jie vienas kitą remia.

Sunku pasakyti, kur ir iš ko mokėsi tas žmogus, kuris mums paliko įrašę glosas, bet jo tarmė akivaizdžiai sietina su Vidurio Lietuva. Greičiausiai tai šiauliškių patarmės atstovas (tiksliau, vakarų aukštaičių tarmės šiauliškių patarmės).

Kalbininkai vengia užsiimti ateities spėlionėmis

ML. Bet juk tarmės ar ne kiek vėlesniais laikais nusistovėjo?

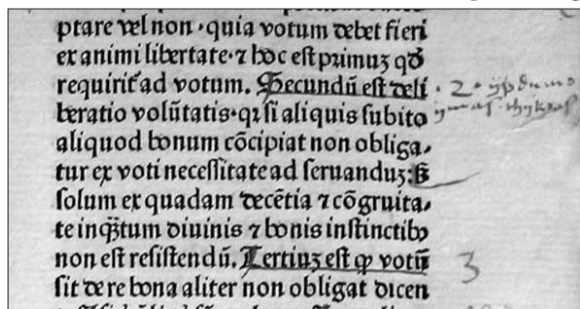
G. Subačius. Tarmės nuolat kito ir kinta, jos niekad nenusistovi. Kai kas sako, kad ir šiuo metu tarmės „griūva“. Taip visados vyko: tarmės ir pačios šnekamosios kalbos visados keitėsi. Tik raštas mažiau keičiasi, bet garsų pokyčių nesustabdo nė kalbos normintojai. Raštą galime kontroliuoti, raštas tam tikra prasme yra susitarimo dalykas. Sąmoningai nusistatytos tam tikros rašybos taisyklės, ir jei visuomenė tokią konvenciją palaiko, tai ji ir nekinta. Tarkime, Lietuvių kalbos komisija priima sprendimą rašyti „spjauti“, nors anksčiau mokykloje buvome išmokę rašyti „spiauti“. Tokia nauja rašybos nuostata tiesiog buvo priimta ir įtvirtinta. Bet, pavyzdžiui, nors „Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne“ bandomas įtvirtinti žodžio „bėbras“ tarimas su tvirtagale priegaide, tačiau

vartoseną dažniausiai yra kitokia. Grįžtant prie glosų temos turime turėti galvoje, kad įvairios tarmių ypatybės atsirado ne vienu metu; jas tiriant buvo svarbu į tai atsižvelgti ir glosų kalbą lyginti tik su tais pakitimais, kurie tada jau buvo įvykę.

ML. Tačiau kalbininkė Valerija Vaitkevičiūtė laikosi nuomonės, kad žodis „bėbras“ atėjęs į lietuvių kalbą iš toli, ir nė viena lietuvių kalbos tarmė nekirciuoja „bėbras“ („Mokslo Lietuva“, 2010 m. liepos 22 d., Nr. 14 (436)). V. Vaitkevičiūtė remiasi įžymaus etimologo Vladimiro Toporovo nuomone, o pastarasis atsižvelgia į M. Fasmerio, E. Frenkelio (E. Fraenkel), Pr. Skardžiaus tyrinėjimus.

G. Subačius. Šiame pašnekesyje nenorėčiau giliau leisti į šias subtilybes, nes pernelyg nutoltume nuo užsibrėžtos pokalbio temos. Kiekvienos kalbos garsai kinta, ir nėra būdo juos suvaldyti. Juos galima bandyti šiek tiek pakreipti į vieną ar kitą pusę, bet kad ir kiek priešintumėms, kalba kinta. Kodėl prancūzų ar anglų kalbos taip pakito, kad jų rašyba labai smarkiai skiriasi nuo tarimo? Todėl, kad rašyba buvo įtvirtinta raštu ir mažai keitėsi, o šnekamoji kalba tarsi nubėgo sau. Garsai nutolo nuo raidžių. Kai žmogus mėgina rašyti naujos, nežinomos kalbos žodžius, visada stengiasi parinkti vienam garsui vieną raidę. Raidės kopijuoją garsus. Bet kai raidės jau tampa norma, tarsi sustingsta, neatplėšiamai sulimpa, t. y. virsta rašto standartu, tai po kelių šimtų metų rašytinė kalba jau nebeatitinka šnekamosios.

ML. Ar kalbos kitimą galima nuspėti, prognozuoti, o gal tai logika nesu- vokiama ir stichijai pavaldus pokytis? Tačiau žmonija net ir chaoso bando rasti dėsningumą ir randa. Protas siekia suvokti nežinomą, jį „prisijaukinant“ paversti žinomumu. Tad nieko stebėtino,

vičiaus universiteto Poznanėje profesoriumi Wieslavu Vydra (Wiesław Wydra) nustatė, kad aptiktosios glosos parašytos lietuviškai. Atliktoji analizė leidžia daryti prielaidą, kad lietuviški įrašai datuoti 1520–1530 metais. Taip minėtieji mokslininkai teigia anglų kalba parašytame straipsnyje „Seniausios žinomos lietuviškos glosos (~1520–1530 m.)“ (The Earliest Known Lithuanian Glosses (~1520–1530)). Straipsnis išspausdintas Vilniuje leidžiamame moksliniame leidinyje „Archivum Lithuanicum“, t. 12, 2010.

Apie naują lituanistikai svarbų radinį, jo tyrinėjimą, kitus su aptiktosiomis glosomis susijusius dalykus kalbamės su Iliojaus universiteto Lietuvių kalbos katedros vadovu profesoriumi Giedriumi SUBAČIUMI. Žinoma, pasinaudosime ne tokio jau dažno pašnekovo erudicija, klausinėdami ir apie dalykus, kurie mus nuo glosų nuves lyg ir tolokai į šoną. Bet taip gali atrodyti tik iš pirmo žvilgsnio.

Seniausios aptiktos lietuviškos glosos

Mokslo Lietuva. Senesnių už Martyno Mažvydą „Katekizmą“ lietuviškų knygų jokių pasaulio bibliotekoje ar kolekcininkų rinkiniuose tikriausiai jau nepavyks aptikti, tad naujus atradimus siesime su senų knygų paraštėse aptiktais įrašais, atskirais žodžiais, geriausiai atveju vienu kitu sakiniu. Lituanistika gyvena

kad esame linkę manyti, jog kalba kinta dėl aplinkos poveikio, žmonių ir tautos psichologinių savybių, veikiausiai ir dėl daugybės kitų priežasčių. Gal kai kurias iš jų galėtumėte įvardyti?

G. Subačius. Tai esmingi klausimai, bet jeigu bandytume keliais žodžiais atsakyti, tai tas atsakymas būtų gal ne itin optimistiškas: kalbos kitimo eigos numatyti ar nuspėti neįmanoma. Tas kitimas priklauso nuo socialinių priežasčių, nuo tautų, visuomenės grupių judėjimo, nuo kalbų maišymosi (kontaktų). Tam tikrų visuomenės grupių kalba gali būti imama mėgdžioti, imituoti kaip prestižinė, ir jų vartojamos formos turi daugiau galimybių plisti nei kitų grupių. Tarkim, nors žmogus kalba, kaip mes sakytume, netaisyklingai, ar ir visai negražiai, bet štai jis tampa įžymybe ar turčiumi. Jį kai kas jau gali imti mėgdžioti, juo gali būti sekama – apsiengimu, elgsena, kalba ir pan. O kai tokių žmonių yra daugiau, jie visuomenei darosi dar matomesni ir paveikesni, jų mėgdžiotų gali daugėti, dalis visuomenės gali

perimti tos kalbėsenos ypatumus, ir jie jai pasidarys gražiau. Toks galėtų būti vienas iš supaprastintų šenkamosios kalbos kitimo modelių. Tačiau kas šiandien gali nuspėti, ką, kaip ir kiek visuomenė mėgdžios po 20–30 metų?

ML. Kalbos mokslas šioje vietoje bejėgis?

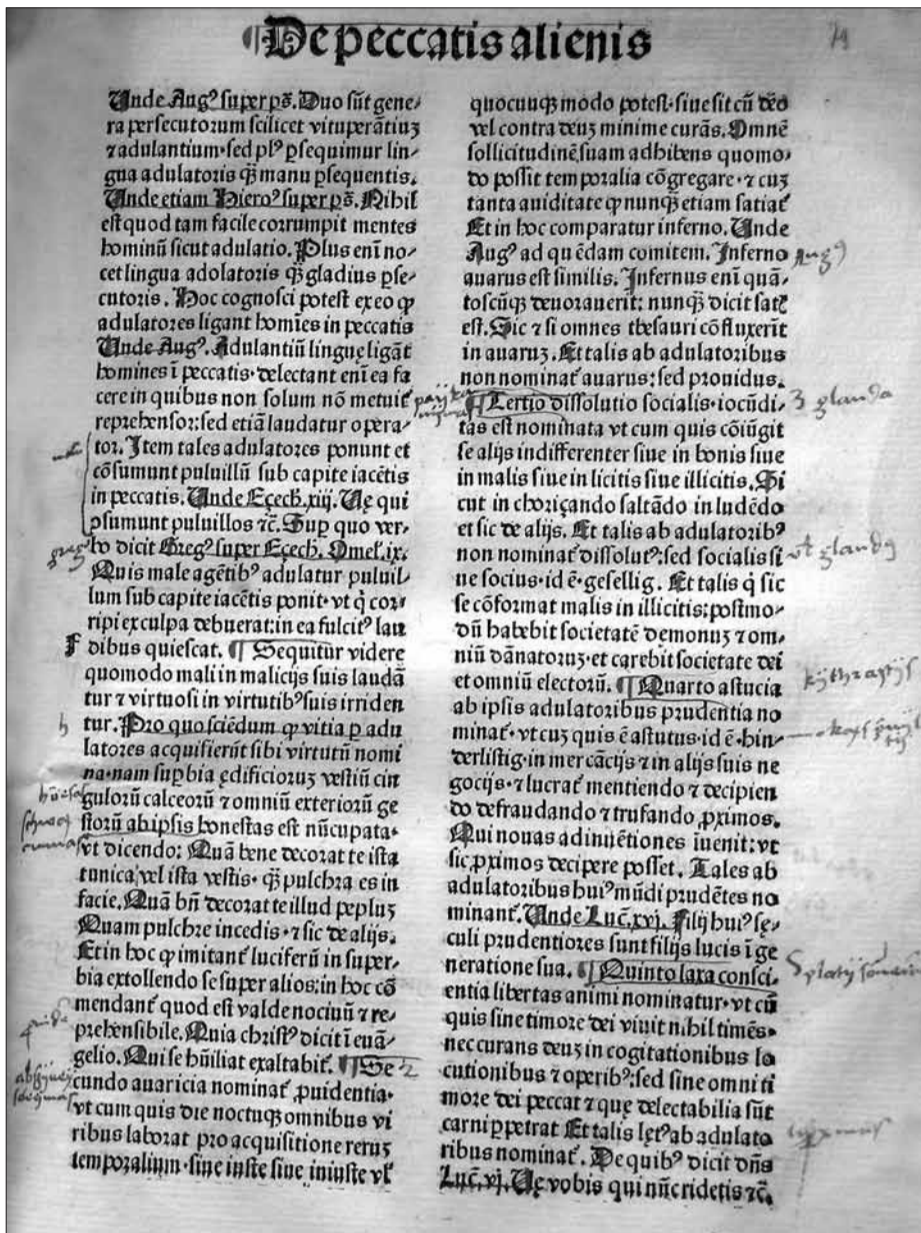
G. Subačius. Kalbos mokslas apie garsų kitimą susiformavo XIX a., bet tai buvo mokslas apie jau pakitusius garsus. Daromos prielaidos, kad jeigu garsas kito viename žodyje, tai panašių garsų aplinkoje keitėsi ir visuose kituose žodžiuose. Žemaičiai vietoj „tiesa“ sako „tysa“ ar „teisa“. Galima teigti, kad rytų baltų „ie“ vienu žemaičių paverstas „y“, kitų – „ei“. Ir taip nutiko visuose jų tada vartuose žodžiuose, todėl jau kalbama apie garsų kitimo dėsnį. Bet tai seniai užbaigtas pakitimas, vėliau atėjusiems žodžiams jau netaikytas (nesako žemaičiai nei „grykas“, nei „greikas“, tik „griekas“ (nuodėmė). Tam tikru momentu visuomenė tampa gražiau, priimtina taip, o ne kitaip tarti, įvyksta pakitimas (mes atpažįstame ir nustatome veikusių dėsnį), ir toje vietoje kitimas baigiasi, kinta kas nors kitka.

ML. O dėsniumų ieškoma, dėsniai formuluojami žvalgantys į žodžio kitimo praeitį, bet ne ateitį?

G. Subačius. Futurologija, kalbos mokslo ateities spėjimas, yra pernelyg rizikingas ir nedėkingas užsiėmimas. Nuspėti atsirasiančius kitimus ir dėsnius nėra kaip – per daug nežinomųjų kokioms nors patikimesnėms prognozėms. Kaip keisis lietuvių kalba Europos Sąjungos erdvėje, arba užgriuvus, tarkime, naujai pasaulinei ekonomikos krizei, po kurios į pirmaujančias šalis, galim pafantazuoti, iškilis Kinija ar Indija, o po kurio laiko netikėtai gal dar kuri nors šalis? Visi tokie ir kitokie civilizaciniai pokyčiai neabejotinai veiks ir mūsų kalbą.

ML. Kalbos keitėsi praetyje, o ateityje keisis dar sparčiau, nes globalūs procesai pasireiškia vis su didesne jėga ir pasekmėmis.

G. Subačius. Be abejo, įtakų daugėja ir jų poveikis numatyti vis sudėtingiau. Todėl kalbininkai nenori užsiimti ateities spėjimu. Ar Vincas Kudirka galėjo atspėti, kuriose vietose dėl pakitusios kalbos mes šypsosimės, skaitydami jo leistą „Varpą“? Galėjo tik numanyti iš principo, kad bus pokyčių, bet mums šypsena kelsiančios vietos jam negalėjo būti

Inkunabulo puslapis, kuriame yra ilgiausių ir daugiausia parašytų lietuviškų glosų

atpažįstamos. O jo kalbą juk laikome bendrine, maždaug ta pačia, kuria mes rašome ir kalbame dabar. Per 100 metų atsirasantys pokyčiai XIX a. žmogui buvo neperžvelgiama siena. Kalbininkai tik bando kontroliuoti kalbos šiandieną, bet ir šiandien matomus pokyčius toli gražu ne visada sekasi valdyti.

Kaip tenka šifruoti XVI amžiaus lietuvių „išdūmojimus“

ML. Jūs su lenkų kolegomis paskelbėte straipsnį leidinyje „Archivum Lithuanicum“ taip pat remiantės lietuviškų žodžių ir glosų kitimo praeitimi, bet nespėjote apie ateitį.

G. Subačius. Iš tų 28 lietuviškų žodžių, kurie aptikti inkunabulo paraštėse, bandžiau surinkti fonetines ir morfologines ypatybes. 15 iš tų žodžių yra abstraktūs, turi priesagą „-umas“ ar „-imas“. Tai, pavadinkime, intelektualiai kalbai įprastesni daiktavardžiai, kurių gausa šiek tiek netikėtai mūsų to meto lietuvių kalbai. Visas 28 žodžių sąrašas yra toks: *apsiveizdėjimas* (apdairumas), *geras, glauda* (mielumas), *malonumas* (kūniškas), *malonumas* (kūniškas), *glaudus* (linksmas, draugiškas), *Izajias* (tikrinis vardas), *išdūmojimas* (svarstymas), *išmintis, kytrastis* (gudrumas, suktumas, klastingumas), *linksmas, mokėti* (mokėti; žinoti kaip), *neišmintingas, padrūtinimas* (sutvir-

tinimas), *paikavimas* (paikas elgimasis; nesusilaikymas), *pakėtinimas* (ketinimas), *plati* (plati; palaida), *pradėjimas, pridaužti* (trenkti), *pridengtas* (hipokritas), *priderėjimas* (pritikimas, draugiškumas), *prisimanyti* (prisigalvoti; kalbėti, plepėti), *privilti* (apgauti), *prizadėjimas* (užkerėjimas), *somnemia* (sąžinė), *su, šykštumas, švankumas* (padorumas), *tikras* ir *ubagystė* (skurdas).

ML. Veikiausiai tai to meto lietuvių elito kalbos žodžiai. Juk akivaizdu, kad tas pastabas į foliantą rašė išsilavinęs žmogus.

G. Subačius. Išties, tai to meto elito aplinkos žodžiai, kuriuos užrašė teologinio traktato paraštėse išprusęs žmogus, o jo gimtoji kalba, be jokios abejonės, buvo lietuvių. Galima spėti, kad greta gimtosios kalbos jis mokėjo lotyniškai, gal vokiškai ir greičiausiai lenkiškai. Matyt, jis bandė (bent jau savo galvoje) įsivaizduoti, kaip tie lotyniški

knygos žodžiai galėtų atrodyti lietuviškai. Sunkesnes vietas pasižymėjo knygos paraštėse, o lengvesnės jam ir taip galėjo būti aiškios. Jeigu iš sakyklos bažnyčioje ar kur kitur jis norėjo tos knygos mintis perteikti lietuviškai, tai sunkesnes vietas ir turėjo užsirašyti. Tai, ką pasižymėjo, išliko. Manychiau, kad būtent dėl to iš tų 28 žodžių net 15 yra abstraktūs daiktavardžiai, žymintys teologinio diskurso sąvokas.

ML. Gali susidaryti klaidingas įspūdis, kad autorius gyveno abstraktių sąvokų pasaulyje, o buvo juk priešingai – jis žymėjosi tuos žodžius, kurie jam kėlė tam tikrų sunkumų, buvo veikiau išimtis, o ne įprastiniai žodžiai.

G. Subačius. Būtent taip ir mėginome spėti, prof. Aleksas Girdenis pritarė, kad tos glosos veikiausiai taip ir atsirado knygos paraštėse. Juk turi būti įrašymo priežastis. Matyt, lietuviškų glosų autorius tą knygą naudojo praktiniams tikslams. Ilgiausia glosa yra tokia: „pakėtinimas geresnio pradėjimo su išminties padrūtinimu“. Visi žodžiai tarsi aiškūs, bet mintis per daug abstrakti, kad galėtume lengvai suprasti. Kalbama apie intenciją, norą kažką pradėti geriau, bet dar tą pradėjimą (pradžią) sutvirtinti apmąstymu, išmintimi – tik gerai apmąčius pradėti. Toks išminties siūlymas.

ML. Veikiausiai knygos lotyniškas tekstas galėtų padėti tiksliau suprasti glosų autorius lietuviškai norėtą pasakyti mintį ir tiksliai ją išreikšti jau dabartine lietuvių kalba?

G. Subačius. Iš tiesų, mūsų tikslas nebuvo išsiversti iš visos lotyniškos teksto. Daugiaus dirbome prie lietuviškų glosų ir tų lietuviškų vietų, kurios buvo verstos į lietuvių kalbą. Be lotyniško dažnai neįmanoma tiksliai suprasti ir lietuviško žodžio. Lotyniškas prototipas patvirtina, kad gerai perskaitėme ir įsisąmoninome, nes vien teksto perskaitymas kėlė nema-

žai problemų: dėl nenusistovėjusios rašybos, trumpinimų. Esama lotynų, vokiečių, lenkų rašybos bruožų, tad dabar tenka atidžiai aiškintis, ką tų laikų skaitytojas norėjo sau pasižymėti. Lotyniškame tekste jis kartais pasiženklinavo tą vietą, kurią paraštėje vertė į lietuvių kalbą – mums tai padeda geriau suprasti glosų autoriaus mintį. Kai kurios teksto vietos pabrauktos raudonu rašalu, esama žymų ir kitų spalvų rašalu.

Lotynišką „deliberatio voluntatis“ tas XVI a. skaitytojas išsivertė kaip „išdūmojimas tikras“. Bet kad lietuviškai tikrai taip parašyta, dar reikėjo pasukti galvą, nes „i“ parašyta kaip „j“ su dviem taškais, „š“ raidė rašoma „ß“, „t“ žymėta „th“, abiejų žodžių pabaigoje yra ilgasis „s“: „f“: nors iššifruojame „išdūmojimas tikras“, bet pats autorius sau žymėjosi taip – „išdūmojymaf thýkraf“. To meto skaitytojui taip buvo įprasčiau nei mums.

Kaip kinta tarmės

G. Subačius. Noriu grįžti prie užduoto klausimo, ar tarmės jau buvo pakitusios, kai nežinomas skaitytojas knygos paraštėse užrašinėjo glosas? Visus tuos pokyčius tikrinau, ar jie jau buvo mūsų tarmės spėjamoju metu, ar dar nebuvo.

ML. Pagal ką tikrinote? Norint patikrinti, reikia savotiško etalono, atspirties taško.

G. Subačius. A. Girdenio atlikta daug istorinių lietuvių kalbos tarmių tyrimų, su profesoriumi nemažai konsultavausi. Pavyzdžiui, šiaurės šiaurės lenkiškai ir žemaičiai trumpina žodžių galūnes: „vilkas – vilks“, „namas – nams“, „galvojimas – galvojims“. Šis trumpinimas buvo įvykęs jau bene XV amžiuje, tad jei mūsų glosų autorius būtų kilęs iš tų vietų, tai XVI a. pradžioje jau būtų trumpinęs ir savo glosų galūnes.

ML. Labai įdomu, bet tyrinėjant aptiktas lietuviškas glosas, kuo Jums galėjo padėti kolegų lenkų mokslininkai? Juk jie ne tik nėra lietuvių kalbos žinovai, bet išvis mūsų kalbos nemoka. Sunku įsivaizduoti, kad galima užsiimti lyginamąja kalbotyra nemokant lietuvių kalbos.

G. Subačius. Prof. Vieslavas Vydra iš Poznanės yra lenkų viduramžių literatūros, rašto žinovas, jis žinomas ir Lietuvoje. V. Vydra taip pat šifravo lietuviškas glosas, dėl kai kurių raidžių perskaitymo mes gerokai diskutavome, ieškojome argumentų savo nuomonei pagrįsti ir sustiprinti. Užtruko mėnesius, kol viską perskaitėme būtent taip, kaip šiandien mums atrodo skaitytina

Štai kad ir glosa, kurią ne be didelių pastangų perskaitėme kaip „mokąs privilti“. Kitaip sakant, „mokantis apgauti“. Net profesorius Pietro Dinis, kai buvau pas jį skaityti paskaitų Pizos universitete, padėjo ieškoti įtikinamiausio jos tikslo perskaitymo būdo. Vartotos lotyniškos santrumpos, įdomiai rašytos jos tikslo perskaitymo būdo. Vartotos lotyniškos santrumpos, įdomiai rašytos dalyvių (kaip „mokąs“) formos, o tai sunkino šifravimą. Įdomi dalyvių geografija: dabar vienu tarmėse sakoma „mokąs“, kitur – „mokantis“. XX amžiaus lietuvių kalbos atlasas rodo, kad forma „mokąs“ senesnė (vartojama nesusisiekiančiuose arealuose). Bendrine kalba šnekėdami nebesakome „mokąs“ (nebent poetiškai, suteikdami papildomą konotaciją). Pasakose toks dalyvis pasitaiko, na, ir raštu jį parašome. Bet balsu sakome „jis viską mokantis“, o ne „mokąs“. Mūsų XVI a. pradžios glosų autorius tą žodį turėjo tarti maždaug „mokans“, bet mes tokį tarimą per nosį praradome.

Bus daugiau.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

2002 m. LR Seime pristatant Lietuvių kalbos žodyno XX tomą: vienas žymiausių Vokietijos baltistų prof. Jochenas D. Rangė (Jochen D. Range), tuometiniai Lietuvių kalbos instituto direktoriai prof. Giedrius Subačius ir Lituanistikos tradicijos ir paveldo įprasminimo komisijos pirmininkas Česlovas Juršėnas

TARPTAUTINIAI Č. MILOŠO METAI

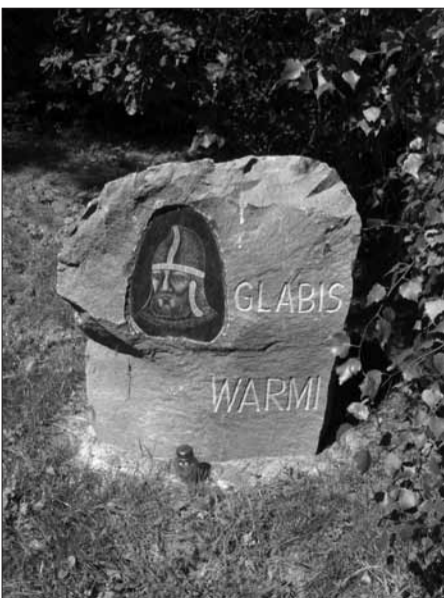
Septintosios Česlavo Milošo mirties metinės paminėtos Žolinės išvakarėse

Varžytis su laiko gūsių nešamais kalendoriais lapeliais beviltska, ką akivaizdžiai priminė Lietuvoje ir Lenkijoje paskelbtieji Česlavo

Milošo metai. Kol kaupėme jėgas parašyti birželio pabaigoje ir liepos pradžioje vykusius Nobelio literatūros premijos laureato šimtosioms gimimo metinėms skirtus renginius Vilniuje, Kaune, Šetenuose Kėdainių krašte, Krasnagrūdoje ir Seinuose, spėjo išaušti ir rugpjūčio 14-oji. Tai Č. Milošo septintųjų mirties metinių diena, kuri Lietuvoje ir Lenkijoje taip pat neliko nepastebėta. Krasnagrūdoje ir Žagarių bažnyčioje Seinų krašte ši data buvo minima kaip ir dera Tarptautinių Česlavo Milošo metų vienas iš svarbių renginių. Jame dalyvavo tegu ir ne itin gausi, bet sutelkta Lietuvos literatū, muzikos atlikėjų ir Vilniaus memorialinių muziejų direkcijos Venclovų namų-muziejaus darbuotojų grupė.

Gera proga priminti, kad šis muziejus vykdo tarptautinį projektą „Bendraminčiai ir bendražygiai: Č. Milošas, J. Brodskis, T. Venclova“. Projektui vadovauja Laima Žukauskaitė. Pirmas projekto etapas buvo skirtas Nobelio literatūros premijos laureatui Josifui Brodskiiui. Muziejaus darbuotojos spėjo pabuvoti Anos Achmatovos muziejuje Sankt Peterburge, J. Brodskio „Amerikietiška kabinete“, kur saugomi poeto memorialiniai daiktai. Užmegzti ryšiai tarp minėtų Peterburgo ir Vilniaus muziejų, kurių bendradarbiavimas tikriausiai padės atskleisti visuomenei dar mažai žinomas ar visai nežinomas J. Brodskio ir Č. Milošo bendravimo bei kūrybos plotmes.

Antrasis projekto etapas sutapo su Č. Milošo septintosiomis mirties metinėmis. Jos buvo minimos Žagarių bažnyčioje ir buvusiam Krasnagrūdos dvarelyje (Seinų krašte) – jame birželio 30-ąją, per rašytojo šimtąjį gimtadienį,

Jotvingių ir prūsų piliavietėje lauko rieduliuose atgyja jotvingių kraštų ir jų valdovų vardai

buvo iškilmingai atidarytas Tarptautinis dialogo centras. Į iškilmes sraigtasparniu atskrido Lenkijos Respublikos prezidentas Bronislavas Komarovskis (Bronisław Komarowski), dalyvavo aukšti Lenkijos ir Lietuvos valstybių pareigūnai, Česlavo Milošo sūnus

Atstatytame Krasnagrūdos dvarelyje veikiančiame Tarptautinio dialogo centre rugpjūčio 14 d. buvo minimos Nobelio literatūros premijos laureato rašytojo Česlavo Milošo septintosios mirties metinės

Anthony su šeima iš JAV ir daugybė svečių, Č. Milošo kūrybos gerbėjų. Dar pasakysime, kad Kunatų ir Milošų giminei priklausiusio dvarelio pastatus atstatė ir pritaikė kultūrinėms reikmėms fondas „Paribys – menas, kultūros ir tautos“ (Pogranicze), kuriam vadovauja Kšyštofas Čiževskis (Krzysztof Czyżewski). Fondas įsikūręs Seinuose, jo veikla kartais lyginama su inovacinių praktikų laboratorija, kurioje vykdoma plati tarpkultūrinė veikla, skatinamos žmonės ir tautos jungiančios iniciatyvos.

Tai štai tame Tarptautiniame dialogo centre ir buvo numatyta svarbiausioji Č. Milošo septintųjų mirties metinių minėjimo dalis. Autobusėlyje kartu su Venclovų namų-muziejaus darbuotojomis važiuoja literatūrologės prof. Viktorija Daujotytė ir dr. Donata Mitaitė, rašytojas Vytautas Martinukas, leidyklos „Homo liber“ vadovas Vilius Gužauskis su žmona Terese. Pastarieji vežėsi materialų „įrodymą“, patvirtinantį, kad Lietuvoje labai gerbiama Č. Milošo kūryba ir jo atminimas. Tai Č. Milošui skirta knyga „Laiko pameistrystė“, išleista lietuvių, baltarusių ir

lenkų kalbomis, ją renginio dalyviai galėjo įsigyti. Kartu vyko ir jau plačiai žinomi džiazio muzikantai – Arkadius Gotesmanas (perkusija) ir Janas Maksimovičius (klarnetas). Č. Milošo atminimui parengę įspūdingą džiazinę kompoziciją „Epitafiją Česlavui

Milošui“, kurią su dideliu pasisekimu ir atliko Krasnagrūdos dvarelio pusrūsyje, labai jaukioje muzikavimui vietoje. Savais keliais į renginį atvažiuo Lietuvos rašytojų sąjungos primininko pavaduotoja rašytoja Birutė Jonuškaitė ir poetas Eugenijus Ališanka.

Į Šilainę, jotvingių ir prūsų piliavietę

Galima drąsiai teigti, kad Lietuvos atstovų indėlis į Č. Milošo septintųjų mirties metinių paminėjimą Krasnagrūdoje buvo prasmingas ir solidus. Ypatingą atspalvį renginiui suteikė ir pati diena – rugpjūčio 14-oji, Žolinės išvakarės. Nuo seno pagal lietuvių tradiciją tai buvo vasaros ir rudens sandūros šventė, atsisveikinimo su gėlėmis ir želmenimis diena. Senovėje švęsta kaip padėkos Žemei už išaugintus metų gėrybes diena, kai galima paragauti iš naujo derliaus iškeptos duonos, užsigerinti putojančiu alumi ar gira – nelygu ragautojų skonis ir įpročiai. Kartu tai ir visos giminės susijimo šventė, kurios metu buvo prisimenami ir išėjusieji. Senovės graikai tą dieną garbindavo deivę Artemidę, romėnai – Dianą, na o krikščionys ligi šiol kasmet pagerbia Švenčiausiąją Mergelę Mariją, nes Žolinė įgavusi oficialų Švč. Mergelės Marijos dangun ėmimo dienos vardą. Liturginis minėjimas žinomas nuo V amžiaus, o Marijos dangun ėmimo dogma paskelbta 1950 metais. Lietuvoje minima ir kaip viena iš dvylikos valstybinių švenčių.

Sunku būtų kalendoriuje rasti dieną, labiau tinkančią pagerbti visus

išėjusiuosius, tad Č. Milošo mirties septintosios metinės įgijo daug gilesnę prasmę, susiejo Seinų kraštą su Milošų giminės šaknimis, istorija ir priešistorės dalykais.

Gatvėje priešais Punsko Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo bažnyčią tvarkdariai rikiuoja automobilius, nurodo, kur statyti autobusus, užtikrina tvarką ir rimtį. Net ir pirmą kartą čionai atvykęs įsitikintų, kad punskiečiai turi gilią Žolinės minėjimo tradicijas. Rugpjūčio 14-oji – dar tik Žolinės išvakarės, bet sekmadienis, katalikai renkasi į pamaldas, o šalia bažnyčios – aikštė, kur turi prasidėti tradicinė, jau XXVIII tautodailės mugė. Laikas ankstyvas ir čionai sugrįšime vėliau, mugei įsismarkavus. Č. Milošo septintųjų mirties metinių minėjimas Žagarių bažnyčioje prasidės 17 val., paskui persikels į Tarptautinio dialogo centrą buvusiam Krasnagrūdos dvarelyje, tad laiko per akis. Ne mažiau ir pagundų.

Šiomet „Punsko dienos – Žolinė 2011“ vyko net tris dienas. Šilainėje (Ožkinėje) švęsta tradicinė Duonos, medaus ir pieno šventė, kur neapsieita be tradicinių patiekalų skanavimo, o šiomet ir be Žyplių dvaro kapelos koncerto. Vakarop Punsko lietuvių kultūros namai kvietė į choreografinio sambūrio „Jotva“ 60-mečio jubiliejinį koncertą. Viso to margumyno mes neišvydome, nes tos linksmybės persiklojo su Č. Milošo mirties metinių minėjimu Žagarių bažnyčioje ir

Krasnagrūdoje. Tačiau pirma dienos pusė buvo laisva, tad ją panaudojome aplankydami jau ne pirmi metai atkuriamą jotvingių ir prūsų piliavietę Šilainės kaime.

Akmenys kyla tik aukštyne

Dabar Šilainę prijungta prie Ožkinų kaimo. 7,5 ha plote tvarkosi Petras Lukoševičius, pasiryžęs atiduoti pagarbos duoklę savo seniesiems protėviams – sūduviams, jotvingiams ir senovės prūsams. Tuo pačiu lietuviams ir visiems baltams, nes juk mūsų gyslose teka tas pats kraujas. Stebėtiną žmogus užsipykęs vykdo stebėtiną projektą. Niekieno iš šalies neįpareigotas, nelieptas, neprašytas – viskas iš tėvų ir savęs, iš suvoktos atsakomybės protėviams ir mūsų ateičiai. Jis pasiryžęs atkurti sunaikintos baltų genties – jotvingių – piliavietę. Ir ne vien ją, bet ir piliavietei derančią gamtinę bei sakralinę aplinką. Nori pažadinti, prikelti žmonių atmintį, kuri tik tokiu būdu juk ir gali atgyti, atsiremdama į materialų, o ne vien knyginių pagrindą. Tai štai ši materialų pagrindą – senųjų jotvingių, pietų sūduvių gyventąją aplinką Petras Lukoševičius ir siekia atkurti.

TARPTAUTINIAI Č. MILOŠO METAI

Galimas dalykas, kad šiais skepti- cizmu, neretai peraugančio ir į juodą nihilizmą, laikais kai kam tokios pas- tangos gali atrodyti gerokai donki- chotiškos, atitrūkusios nuo XXI a. pragmatiškos realybės. Kitas gal P. Lukoševičiaus pastangas ir triušą palygins su graikų mitologijos Sizifo, dievų pasmerkto ritinti į kalną akmenį, bevaise pastanga. Pasiekęs kalno viršū- nę akmuo nuriedėdavo žemyn ir ritinti tekėdavo iš naujo. Yra vienas esminis skirtumas: šią našta Petras Lukoševičius ant pečių užsibogino pats sau, o kad ši našta duoda ne tik rezultata, bet ir didelį kūrybinį džiaugsmą – tai akivaizdu. Akmuo žemyn nenurieda, skirtingai nei Sizifui.

Ar ne panašiai gydytojas Vaclovas Intas akmenis ritino į savąjį Akmenų muziejų Mosėdyje, Izidorius Nav- danskas Kalnėnų kaime Skuodo rajone sodino savąjį parką (tik vėliau tapo Žemaičių botanikos parku), o liaudies skulptorius Vilius Orvidas atkakliai kūrė niekur daugiau nesutinkamą mi- tologinių ir religinių kompozicijų mu- ziejų-dvasinį centrą Gargždėlių kaime (Kretingos rajone).

Šiandien Šilainės kaime galima išvysti jotvingių ir sūduvių pilkapius, aukurą ir senųjų apeigų vietą, mi- tologinius akmenis su paskutiniojo jotvingių kunigaikščio Skomanto ir kitų šios genties vadų portretais, pagal senus statybos būdus pastatytą pilaitę ir savitus medinius namelius, pagaliau ir pačios gamtos teikiamą priebėgą nuo civilizacijos šurmilio. Kuriamos jotvingių ir prūsų gyvenvietės objek- tai išdėstomi pagal senovėje statytų gynybinių pilaičių planą: pradedama nuo gynybinių vartų, toliau – antroji gynybos linija (sargybinės, akmenų virtinės ir kiti gynybiniai statiniai), trečiojoje – laukas (priešpilis) ir sun- kiausios prieinamoje vietoje svarbiau- sias gynybinis objektas – pilis.

Į atkuriamą prūsų jotvingių gy- venvietę atvyksta lankytojai iš įvairių šalių, o daugiausia iš Lenkijos vietovių. Dažnas susimąsto ir apie savo giminės šaknis. Pasak P. Lukoševičiaus, vieno švedų mokslininko paskaičiuota, kad apie 12 mln. dabartinės Lenkijos gy- ventojų gyslose teka ir dalis baltiško kraujo. Vadinas, galėtų save laikyti lie- tuvių, prūsų ar jotvingių palikuonimis.

Yra apie ką susimąstyti ir lie- tuviams, kurie buvdamai Punske papras- tai neaplenkia ir šios sodybos. Kitas praktiškesnis tautietis bando mintyse primesti, kiek čia įdėta darbo ir pinigų, ir ar gali visa tai atsipirkti šios sodyb- vietės šeimininkui verslininkui Petru- i Lukoševičiui, kuris verčiasi automobi- lių detalių ir žemės ūkio technikos dalių prekyba. Klausydamasis P. Lu- koševičiaus vedamos ekskursijos kitas tautietis tik galvą kraipo, o jei kuris dar istorijos mokslų buvo krintęs, tai pradeda muistytis tarsi blusų už- pultas: iš kur tas Lukoševičius tokius pasakojimus traukia, kokiais šaltiniais kliaujasi? Vadovėliuose viskas kitaip parašyta, o ir profesorių paskaitose nieko to nebuvo. Napatiklumo tiek pat, kiek ir pritarimo, nors kartais tas balansas gali svyruoti į vieną ar kitą pusę – priklauso nuo lankytojų grupės.

Atsakomybė už išėjusiuosius

Tačiau ir nepatikliuosius, ir tais pa- sakojimais susižavėjusius stebina pats tokio žmogaus buvimas, jo veiklumas ir atsidasavimas idėjai, dėl kurios galima ginčytis, bet negalima negerbti. Ir kas labiausiai pribloškia: jau nuo XIII a. naikinta baltų tauta, į jos žemes nuolat pretendavo, veržėsi ir galų gale užėmė

Žymuo, skirtas Sasnai – vienam iš buvusių jotvingių regionų dabartinėje Šiaurės Lenkijoje

kitos tautos, niekinusios tikruosius tos žemės autochtonus, ir net pačią jotvingių tautos atmintį išstūmė į is- torijos paraštes. Girdi, beveik laukinė,

tai važiuoja ne pas juos, skepti- kus, bet į Petro Lukoševičiaus jotvingių ir prūsų gyvenvietę. Šis objektas yra gavęs Europos Sąjungos ekoturizmo licenciją, tad labai svarbu išlaikyti darnos su gamta principus, naudoti tik ekologiškas medžiagas – me- dieną, lauko riedulius, plytas, molį, pakulas. 2009 m. minint Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį P. Lukoševičius pagal Tūkstantmečio programą gavo materialinę paramą ir iš Lietuvos.

Čia apsilankęs pagalvoji, kad žemės atmintis stipresnė už žmonių atmintį. Žolinių išvakarės – gera proga įsiklau- syti į Gamtos garsus ir balsus, prisiminti į Dvasių šalį išėjusių narsią jotvingių tautą. Kartu susimąstyti, kaip žmogui at- bunda atsakomybės už savo gentį, tautą jausmas ir kas darytina, kad tos atsako- mybės būtų daugiau mūsų šventėse ir visuose kasdieniuose darbuose.

Pro vandens telkinį žymintį prūsų arką vis aukščiau kyla jotvingių sodybos statiniai

dygaus būdo ir visai nesugyvenama tauta. Išvada aiški: ramiau, kai tokios tautos išvis nėra.

Bet juk žemė pagimdo įdomius žmones, sveikam protui sunkiai suvo- kiamu būdu senųjų sūduvių ir jotvingių kraujas kartais vėl užverda dalyje lietuvių (ir ne vien lietuvių), kurie save laiko mirusios tautos bendrąnečiais, jaučia atsakomybę už protėvius. Petras Lukoševičius prisimena savo tėvo, pa- prasto ūkininko, žodžius: jų protėvius iš Šiurpilio (Suvalkuose vadina Šiur- piliai, daugiskaitos forma) kryžiuočiai išvarė, dalį išžudė, likę gyvi apsigyveno Sambijos pusiasalyje prie Baltijos jūros. Petro prosenelė gyveno Piliavoje (Bal- tijskas Kaliningrado srityje), kalbėjo panašia į lietuvių kalba, o viešumoje – vokiškai. Petro tėvas jam nuo mažens diegė, kad juose teka trečdalis lietuvių, trečdalis sūduvių ir prūsų kraujo. Pet- rui visa tai atrodė kaip gražūs pasako- jimai, pasakaitės, bet įvyko stebėtinai lūžis. Nuo šiol jis vykdė tėvo priesaką: glaustis prie lietuvių, bet nepamiršti atsakomybės sūduviams, jotvingiams, prūsams. Germaniško ar slaviško pra- do savyje nejaučia ir nieiško, nes jo gyslomis teka tik baltų kraujas.

Skeptikai gali vienaip ar kitaip gal- vot, bet norėdami geriau pažinti senųjų jotvingių gyvenimą šiandien ekskursan-

Suvalkų krašto lietuviai atkaklumo gavo iš protėvių

Č. Milošo septintųjų mirties me- tinių minėjimo programa prasidėjo Žagarių (Žegary) bažnyčioje, kurioje lietuvių ir lenkų kalba buvo aukojamos Šv. Mišios, skirtos paminėti poeto

Jotvingių ir prūsų sodybos kūrėjas Petras Lukoševičius, literatūrologė prof. Viktorija Daujotytė ir rašytojas Vytautas Martinkus

atminimą. Mišios dar nebuvo prasidė- jusios, o bažnyčia buvo sklidina lie- tuviškų balsų – vietos lietuviai giedojo su nuoširdžiu užsidedimu. Buvo akivaiz- du, kad taip reiškiasi giliai su šia žeme

ir tikėjimu nuo seno susijusių žmonių tradicija, atėjusi ne per knygas, bet iš tėvų ir protėvių gyvenimo ir ainiams perduotos atminties. Visa tai jaudina, kaip ir kiekvienas tikras dalykas, iš gelmės kylanti paskata.

Kol Žagarių bažnyčioje aidai lie- tuviškos giesmės ir ataidi, atsimušusios nuo bažnyčios sienų, prisiminkime kai ką iš Žagarių ir šios bažnyčios praeities.

Žagarių bažnytkaimis nuo Seinų nutolęs apie 4 km į šiaurės rytus, įsikū- ręs vaizdingoje aplinkoje tarp keturių ežerų – Galadusio (Lietuvoje Lazdijų rajone esanti ežero dalis vadinama Dusia), Stabingio, Duselio ir Duseliu- ko, o miške dar aptiktume Drūcežerį ir Raisto ežerą. Didžiausias iš jų – Ga- ladusys – užėmė ypatingą vietą seniau- čia gyvenusių pietinių sūduvių tikėji- me. Manoma, kad po mirties žmonių dūšėlės keliaudavo ne į dausas, bet į ežerą, kuriame pirmiausia išsipraus- davo, šventu vandeniu apšvalydavo nuo gyvenimo nuopolių, dabar pasa- lyktume, nuodėmių. Iš čia kilęs ir ežero vardas – Galadusys. Kitaip tariant,

su gyvaisiais ir priešingai. Todėl jo- tvingiai ir nebijojo mirties, prieš mūsų vyrai po kailiais, atstojusiais šarvus, apsilvkdavo baltus mirties marškinius, o kaudavosi su tokiu įnirtimu, kad svetimšaliai neatsitiktinai pabrėždavo jotvingių beribį karingumą.

Kadais pro Žagarius ėjo kelias iš Merkinės į Prūsus, atkarpa iki Vygrių vadinta Vygrių traktu. Dabar čia veda Seinų valsčiaus keliai, Žagarius jun- giantys su Krasnagrūda, Aradnykais prie pat Lietuvos sienos ir Stabin- giu. Lenkų raštuose tvirtinama, kad Žagarių vardas kilęs nuo smuklės, stovėjusios Galadusio ežero pakraš- tyje. Smuklės savininką lenkai vadina Zachory, o nuo šios pavardės atsiradę ir Žagariai. Labiau panašų į tiesą, kad to smuklininko pavardė buvo Žagaris, kaip kad ir aiškino Bronius Kviklys leidinyje „Lietuvos bažnyčios“ (Chicago, 1982, t. 2). Kaimas buvo priskirtas Stabingio žemės plotams, jį valdė Tomas Masalskis, o 1785 m. nusipirko Motiejus Eismontas. Šiai giminei priklausė ir Krasnagrūdos dvaras, jame lažą ėjo Žagarių bau- džiauninkai. Vietos gyventojai tvirtino, kad Žagariuose buvusi pastatyta seniausia Sūduvoje bažnyčia. Buvusi medinė, statyta iš smalokų, tašyta kir- viu, be obliaus pėdsakų. Tie smalokai suteikė bažnyčiai ilgaamžiškumą, bet kartu ir baigtinumo: kilęs gaisras me- dinės architektūros šedevrą pavertė dūmais. Dabartinė mūrinė Žagarių bažnyčia – jau naujųjų laikų statinys, bet daranti labai gerą įspūdį: graži iš išorės, jauki viduje.

Klausydamas Žagarių bažnyčioje Česlavui Milošui aukotų Šv. Mišių lie- tuvių ir lenkų kalba, nejučia pagalvoji, kad ši bažnyčia kartu su joje besime- džiančiais žmonėmis galėtų būti su- vokta ir kaip lietuvių-lenkų santykių šiame krašte simbolis. Ar seniai šioje bažnyčioje kunigas laikydavo mišias tik lenkiškai, o tikintieji atsakydavo lietuviškai. Į šį nuostabų ežerų kraštą kasmet atvyksta vis daugiau poilsiau- tojų ir turistų iš Lenkijos didmiesčių, jie meldžiasi lenkiškai, o vietiniams gyventojams, aišku, tenka derintis. Lie- tuvių svetingumas ir nuoširdumas jau tapo priežodžiu, tolerancijos kitatau- čiams pavyzdžiu, tik ar patys lietuviai susilaukia tokio pat atsako? Materialiai laimi nuomodami atvykėliams kambari- us, parduodami kaimietišką sveiką maistą, bet kiek ši ekonominė nauda padeda išsaugoti savo tapatumą, sti- prina norą leisti vaikus į Krasnagrūdos mokyklos lietuviškas klases, kad po to galėtų eiti į Seinų gimnazijos lietuvišką klasę ir Punsko licėjų? Pasiklausius vietos lietuvių, nerimo esti daugiau negu džiaugsmo.

Daug jėgų išieškota siekiant atgau- ti lietuviškas pamaldas Žagarių baž- nyčioje, lygiai kaip ir Seinų katedroje, kurioje dirbo ir palaidotas vyskupas Antanas Baranuskas. Visa, ką šian- dien turi šio krašto lietuviai – tai ne tik prigimtinės jų teisės į lietuviškumą ir savąjį tapatumą savaiminė išraiška, bet ir ilgus dešimtmečius trukusios kovos už lietuvišką žodį ir savo tautinį orumą padarinys. Savaiame negauta nieko. To- dėl į šį kraštą, jo žmones tenka žvelgti ir iš lietuviybės išlaikymo krašte praei- ties vaizdo ir ateities perspektyvos. O jos verčia susimąstyti. Jei po Pirmojo pasaulinio karo Seinų krašte gyveno 80 proc. lietuvių, – maždaug toks pat procentas kaip dabartinėje Lietuvoje, tai šiuo metu tas skaičius tesiekia vos apie 30 proc. Ką čia bepridėsi.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

TARPTAUTINIAI Č. MILOŠO METAI

Kai susikalbama net ir tiesiogiai nesikalbant

Birželio 30-ąją – Nobelio literatūros premijos laureato poeto ir rašytojo Česlavo MILOŠO 100-ųjų gimimo metinių dieną, fondo „Paribys“ (Pogranicze) atstatydamas Krasnagrūdos dvarelyje kalbamės su poetu Marcelijumi MARTINAICIU. Tą dieną, dalyvaujant Lenkijos Respublikos prezidentui Bronislavui Komarovskiui (Bronisław Komarowski), aukštiems Lenkijos ir Lietuvos pareigūnams, Česlavo Milošo sūnui Anthony su šeima, Krasnagrūdos dvarelyje buvo atidarytas Tarptautinis dialogo centras. Šioje kadais Milošų giminės atstovams priklausiusioje dvarvietėje devyni kilometrai nuo Seinų nuo šiol bus diskutuojama literatūros, meno, kultūros ir tautų paribių aktualiais klausimais.

Mokslo Lietuva. Gerbiamasis Marcelijau Martinaiti, koks Jūsų asmeninis santykis su Česlavu Milošu?

Marcelijus Martinaitis. Tiesioginių asmeninių santykių nebuvo, tačiau teko dalyvauti susitikimuose su Č. Milošu Vilniuje, į kurį buvo atvykę trys Nobelio premijos laureatai, Vygriuose, Krokuvoje, ten vykusiuose poezijos skaitymuose. Šiaip asmeniniai santykiai negalėjo atsirasti vien tik iš rankos paspaudimo ir prisistatymo. Be būtino reikalo nemoku užmegzti artimesnių pažinčių.

Šiek tiek gaila, nes būtume suradę kai ką bendro – mūsų giminės ne taip toli. Panašūs kraštovaizdžiai, gyvenimo aplinka, įsijautimai, kurie tokie ryškūs Č. Milošo kūryboje. Tačiau, kaip paprastai būna, su dideliais poetais geriau ir giliau susikalbama per jų kūrybą. Tas susikalbėjimas niekada nenutrūksta, net po jų mirties.

ML. Tikriausiai galima pasakyti, kad Č. Milošą ir M. Martinaitį artina ir tai, jog abiems gyvenime ir kūryboje svarbu ištakos, šaknys, jų paieškos. Jums gal net ieškoti nereikia, nes pats esate viena iš tų gyvybinių šaknų. Veikiausiai tą patį

Poetas Marcelijus Martinaitis Česlavo Milošo 100-ųjų gimimo metinių minėjime Tarptautinio dialogo centre Krasnagrūdoje birželio 30 d.

galėtume pasakyti ir apie Č. Milošą – jis pats iš Vidurio Lietuvos išaugusi labai tvirta literatūros ir kultūros šaknis. Ir tai abu jus vienija.

M. Martinaitis. Nors mus skiria amžius, kiek kitokia kultūrinė patirtis, tačiau jo kūryboje užtinku daug panašių dalykų, kurie susiję su Vidurio Lietuvos gamta, jausena, vaikystės patirtimi, žmonėmis, o jie tokie panašūs į mano krašto kaimiečius.

Net jis pats. Jo fotografiją kažkur pamačiau anksčiau, nei perskaičiau eilėraščių. Jo veidas man pasirodė toks artimas, valstietiškas, panašus ne į vieną mano kaimo žmogų. Tokį jo veidą pamačiau ir vėliau susitikęs: net ir vilkėjo, vaikščiojo kažkaip „mūsiškai“, be arogancijos, nors jis buvo jau ir pasaulio žmogus.

ML. Ar Česlavo Milošo gamtojauta kyla iš kaimiško gyvenimo tradicijos, tėvų

ir senelių toje žemėje buvimo jautimo? O gal tai dar archajiškesni dalykai, sietini su senųjų baltų pasaulėjauta, kuri kartais atgyja jautresnėse sielose?

M. Martinaitis. Be jokios abejonės. Tai kartais net stebina, kaip ta pirminė pasaulėjauta liko neišbarstyta klajojant po pasaulį, rašant kitomis kalbomis, ne lietuviškai. Tai labai ryšku jo „Isos slėnyje“. Ten labai daug mums artimų dalykų. Tai senųjų tikėjimų bei įtikėjimų fragmentai, mus pasiekę iš archajiškos patirties, keistai užsilikę kaimo žmonėse, paslaptینگame Lietuvos peizaže.

Nors Č. Milošas buvo lenkiškos kultūros žmogus, bet toks dvigubas matymas kartais būna ryškesnis, egzotiškesnis, jautresnis. Nepamirškime, kad mūsų mitinės praeities šaltiniai taip pat dažniausiai kalba lenkiškai, iš jų atkuriamo senosios religijos provaizdžius, savo kilmės mitą.

Ta prasme yra įsidėmėtinas „Isos slėnis“. Žinoma, ši knyga yra jau literatūros kūrinys, jame poetas kuria savo vaikystės mitą, pasitelkdamas ne vien to meto aplinkos reginius, bet ir vaizduotę, šaltinius. Jis bus skaitęs, sakysim, Lasickį, kitus apie Lietuvos praeitį rašiusius autorius. Iš ten daug ką perkėlė į savo kūrybą, gimtinę padarydamas paslaptینگesnę, kaip paslaptinga būna gyvenimo pradžia, pirmosios patirtys.

Poetas nebuvo užsibrėžęs rašyti vien prisiminimus, o siekė atskleisti savo išgyvenimus, kuriuose telpa praeitis, dabartis ir ateitis. Taigi, Č. Milošas neturėjo tikslo tik aprašyti to krašto žmonių gyvenimą – jam rūpėjo perteikti, kas čia išgyventa, viską perleisti per savo patirtį.

ML. Č. Milošo gyventieji laikai jau mažai priminė idilišką lietuvišką kaimą, nebent žmogus būtų sugebėjęs nusišalinti nuo visko, kas vyko gyvenime. O vyko dramatiškas epochos lūžis: bajoriškoji kultūra realiam gyvenimui turėjo vis mažesnės įtakos, vis pastebimiau reiškėsi etniniu pagrindu besiformuojanti lietuvių tauta. Tuos įvykius ir visuomeninius procesus savo kūryboje fiksuodamas ir vertindamas Č. Milošas išlieka objektyvus, sunku būtų jį apkaltinti tarNAVIMU „lenkiškajam mesianizmui“.

M. Martinaitis. Yra toks įsidėmėtinas dalykas: kilmė, gimimo vieta lieka neatšaukiamu viso gyvenimo įvykiu, kaip jau sakiau, vaikystės mitu. Yra toks lietuviškas pasakymas: „Neteršk savo lizdo“. Tai vietai nusikalsti negalima, ko niekur ir niekaip nėra padaręs Č. Milošas.

Tačiau jam teko didelė kultūrinė ir psichologinė našta: būti lietuviškos kilmės lenku arba lenkiškos kilmės lietuviu. Šią lygtį

poetas sprendė visą gyvenimą, nenusikalbamas nei lietuviams, nei lenkams, nei vienai, nei kitai kultūrai, tapdamas savotiška tų kultūrų jungtimi.

Č. Milošas gyveno ir brendė tuo metu, kada buvo juntama dviejų kultūrų drama, gal net tragedija. Tai dvarų bajoriškoji ir valstietiškoji etninė kultūra, kuri tapo viena iš pamatinių Lietuvos valstybės kūrimosi idėjų, pagaliau – Vilniaus istorija.

ML. Tai į nebūtį grimzanti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra, ir tai vyko Č. Milošo akyse.

M. Martinaitis. Taip, tai buvo ne tik pačios LDK grimzdimas, bet gal net gramzdimas į nebūtį. Čia labai svarbų vaidmenį ėmė vaidinti kalbiniai skirtumai: lenkiškai kalbantis dvaras ir lietuviškas kaimas.

Įdomiai yra pasakęs Č. Milošas, jog Lietuva XIX bei XX amžiuose atsirado iš filologijos. Dar reikia prisiminti S. Daukanto, Maironio ir kitų kūrėjų romantinius tolimos praeities provaizdžius. Taip pirmą kartą istorijoje pradėta kurti ne Lietuvos, o lietuvių valstybę, kurios išlikimo vertybe tapo kalba. Žodžiu, vietoj politinės tautos jau kilo etninė. Bet čia jau istorikų darbo sritis. Juk ir XX amžiaus valstybę kūrė ir grynė, galima sakyti, valstiečiai.

Įvyko dideli pokyčiai kultūroje, ypač nykstant dvarams, kurie galutinai buvo pribaugti sovietiniais laikais. Kita vertus, juk ir dvaras nebuvo grynai lenkiškas, iš jo kilo ne vienas lietuvių kultūrai nusipelnęs asmuo.

Tuose dvareliuose jau radosi ir lietuvių literatūra. Užtenka prisiminti Žemaitę ar Puziniškio dvaro bajorų šeimoje gimusių rašytojų ir visuomenės veikėjų Gabrielę Petkevičaitę-Bitę arba Lazdynų Pelėdos vardu pasirašinęsias seseris, Šatrijos Raganą – lietuviškos bajoriškos dvaro kultūros atstovę lietuvių literatūroje.

Č. Milošas ypač jautė tokį to meto kultūros dvilypumą, nestodamas nei į vieną, nei į kitą pusę. Juk tie dvareliai jau XIX amžiuje lietuviškėjo, po baudžiavos panaikinimo iškilus valstiečių luomui, prasidėjo jų suartėjimas.

Kita vertus, su dvarų nykimu, į užmarštį grimzdo LDK istorinis, psichologinis, kultūrinis palikimas, kažkaip likęs šalia Lietuvos valstybės sampratos. O juk tada dar ne miestai, o stambieji didikų dvarai buvo žymiausi centrai, kuriuose jau telkėsi Europos kultūra, buvo perimamas menas, architektūra, papročiai. Tie perimami dalykai giliau nepasiekė ir negalėjo pasiekti bundančios grynai tautinės sąmonės. Tik dabar, atstatydami pilis, dvarus, rūmus, atgaivindami parkus, matome jau kitą, prarastą Lietuvą. Tų kultūrų skirtybės nereiškė tik kalbinio konflikto, kuris atsirado žymiai vėliau, kuriant savą valstybę.

ML. Č. Milošas buvo tarsi tarpininkas tarp lietuviškos ir lenkiškos kultūros. Šio naujos kultūros radimosi momento vertinimas Č. Milošo kūryboje ypač reikšmingas, nes viena yra stebėti, kas vyksta aplinkui, ir kita – suvokti kaip istorijos proceso dalį, bet kartu išlikti objektyviu, neprarasti ryšio su gimtąja žeme ir jos žmonėmis. Tai jau tikro inteligento humanisto bruožas, teikiantis garbę kūrėjui. Jis suvokė giluminius procesus, ir tai ryšku jo kūryboje, kuri harmonizuoja lenkų ir lietuvių tautų, Lenkijos ir Lietuvos valstybių santykius.

Per Česlavo Milošo 100-ąsias gimimo metines Tarptautinio dialogo centro vadovas Kšyštofas Čiževskis pristato poetų agoros dalyvius: Antoną Milošą (Anthony Milosz), diskusijos vedėją Ireną Grudzinską-Gross, Adamą Zagajevskį, Marcelijų Martinaitį ir Aliciją Rybalko

Česlavas Milošas:

„Garbė gyvenimui už tai, kad tebetrunka, vargingai, vos ne vos“

Literatūros tyrinėtoją profesorę, habilituotą humanitarinių mokslų daktarę Viktoriją DAUJOTYTĘ kalbiname kelionėje iš Krasnagrūdos, Tarptautinio dialogo centro, kur Lietuvos ir Lenkijos paribyje rugpjūčio 14 dieną buvo minimos Nobelio literatūros premijos laureato Česlovo Milošo septintosios mirties metinės.

LDK suvokimo humanistinė atrama

Mokslas Lietuva. Gerbiama! Profesore, Česlovo Milošo septintosios mirties metinės Krasnagrūdoje natūraliai įsiliejo į UNESCO paskelbtų Česlovo Milošo metų renginių programą. Tie renginiai dar tęsiasi, bet jau ir šiandien jų galime paklausti: ką Česlovo Milošo metai pakeitė Lietuvos žmonių sąmonėje, koku nauju turiniu pripildė? Mintyje pirmiausia turiu literatūra besidominčius ir kultūrai neabejingus žmones.

Viktorija Daujotytė. Man atrodo, kad šie metai davė galimybę suprasti, kad ir Lietuva iš esmės turi savo literatūros Nobelio premijos laureatą. Nieko nereikia dalinti, reikia visada imti visumą. Česlavas Milošas yra ta visuma, ir įspūdinga visuma. Man regis, kad iki jo šimtųjų gimimo metų mes to neįstengėme suvokti. Dabar žengtas naujas didelis žingsnis. Manysčiau, kad šis suvokimas padės praplėsti ir mūsų tautinę savimonę.

ML. Europinio prasme praplėsti?

V. Daujotytė. Galima ir taip pasakyti, bet tas praplėtimas galėtų būti universalesnis. Reiktų, kad mes geriau suvoktume savo galimybes, pirmiausia kūrybines, mąstymo galimybes.

ML. Tas suvokimas turėtų padėti mums vaduotis iš savęs gniuždymo, menkinimo rėžnių, skatinti labiau atsiverti pasauliui?

V. Daujotytė. Būtent žiūrėti plačiau, pastebėti, kad tų galimybių ir buvo, ir yra – svarbu jas protingai išnaudoti. Č. Milošas kaip tik ir gali mums suteikti atramos, stiprumo, palaikymo. Galėčiau išsirtinti, kad Č. Milošo šimtmetis veikia mus laisvinančiai. Šiek tiek net rizikuodama drįsčiau teigti, kad galbūt mes įgyjame galimybę persvarstyti mūsų tautinės savimonės ribas, matyti jas plačiau, neapriboti vien tik kalbos dalykais. Svarbu suvokti, kad veikia ir kalba, ir kraštovaizdis, kultūros tradicijos ir istorija. Tai, kad Č. Milošas taip išskėlė Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, yra be galo svarbu.

ML. Svarbu pažinimo, domėjimosi prasme, o gal turite mintyje ir dar ką kitą?

V. Daujotytė. Č. Milošo požiūris į LDK tradiciją motyvuoja mūsų humanitarų ir istorikų, literatūros tyrinėtojų veiklos kryptį. Jie jau senokai mąsto apie tos tradicijos svarbą, o Č. Milošas mums yra jau ne siaurai mokslinė LDK suvokimo, bet plačiai, laisvai humanistinė atrama.

Katastrofizmą derino su kultūros gyvybingumo jausmu

ML. Išties LDK suvokimas, apskritai mūsų praeities vertinimas kartais priimama skubotai verčiamą ir užverčiamą

Literatūrologė prof. Viktorija Daujotytė kalba Krasnagrūdos dvarelyje per Česlovo Milošo septintųjų mirties metinių minėjimą

istorijos lapą. Kartu su Adomu Mickevičiumi apie LDK „aną Lietuvą“, tarsi kartotume: „Lietuvos jau nebėra, Lietuva jau griuvėsiai“. O Č. Milošas tarsi prilaiko mūsų ranką, skubančią vesti istorijos puslapius. Jis kviečia žvelgti įdėmiau, jautriau ir tarsi tuose griuvėsiuose įžvelgti nuolatines gyvybės ženklus, į praeitį toli gražu nenugrimzdusių vertybių apraiškas. Ši mintis, gal tik ne visai šiais žodžiais, buvo rutuliojama ir minint septintąsias Č. Milošo mirties metines Krasnagrūdoje, kur veikia Tarptautinis dialogo centras.

V. Daujotytė. Č. Milošas yra katastrofistas ir begalinis optimistas tuo pačiu metu. Jis derina, atrodytu, nesuderinamus dalykus: katastrofinę pasaulio jauseną, kuri jo neapleido iki gyvenimo pabaigos, ir kartu turėjo pasaulio gyvybingumo, kultūros gyvybingumo jausmą. Savo vakarykštėje kalboje dialogo centre Krasnagrūdoje mėginiau pabrėžti Č. Milošo gyvenimo šlovinimo esmingą mintį: kad tik gyvenimas būtų, kad tik jis tęstųsi, tegu ir mažiausiomis formomis. Poeto eilėraštyje „Sodyba“ ta mintis išreikšta šiais žodžiais: „Garbė gyvenimui už tai, kad tebetrunka, vargingai, vos ne vos“ (T. Venclovos vertimas). Svarbiausia – tas gyvenimo gyvybingumo teigimas mūsų Lietuvoje, kurią taip jaučiame būdami Seinų krašte.

ML. Mintis, kurią Jūs išskyrėte, galėtų būti suvokta ir kaip Česlovo Milošo kūrybos credo. Tačiau ar Jums neatrodo, kad Č. Milošą ir jo kūrybą mes suvokiame dažniausiai iš lietuviškojo žiūros taško? Tikriausiai natūralu ir neišvengiama, nes visų pirma ieškome savųjų šaknų, savosios atramos, o Č. Milošo kūryba mums ir teikia didelių galimybių, stiprina kūrybines galias, suteikia pasitikėjimo savo tauta ir pačiais savimi. Bet visa tai neišsemia Č. Milošo kūrybos svarbos žmonijai, neatsitiktinai priminėte ir katastrofizmo jausmą jo kūryboje.

V. Daujotytė. Manau, kad šie dalykai – lietuviškumas ir visuotiniškumas – jo kūryboje neišskiriami,

neatplėšiami. Tuose dalykuose, kuriuos mes laikome lietuviškais, giliai jaučianti ir sugebanti mąstyti visuomeniniai dydžiai sąmonė, viską jaus kaip visuotinio pasireiškimą. Juk kur glūdi 1955 m. išspausdinto Č. Milošo romano „Isos slėnis“ didžioji galia? Visas kūrinio vyksmas remiasi labai apribota vieta, ne tik apribota geografiškai, bet tiesiog vienoje sodyboje ir upės slėniu rutuliojama fabula. Bet juk visame tame – visata, kosmosas. Kur žmogus bebūtų, jeigu jo sąmonė turi galimybių jausti, mąstyti, suvokti, jis yra visumoje ir kosminėje sąrangoje. Kartu jis kalba apie Lietuvą ir mums labai svarbią žemės kultūrą. Agrarinę kultūrą Č. Milošas padeda pamatyti ir suvokti kaip visuotinės žmonijos kultūros dalį. Viskas tame žemės lopinėlyje telpa – kovos, istorija, žmonių likimai, aistros. Kapinės, užrašai ant paminklų, knygos, prisiminimai – kiekviena giminė ir šeima praeina pro mūsų akis kaip istorijos krešulys. Č. Milošas atveria ir parodo mums sąmonės galimybes.

Iš kur mūsų tas dėkingumas Č. Milošui, jeigu mes jį jaučiame? Išaugo čia, šioje žemėje, buvo čia ir niekada nuo šio krašto nenusigrėžė, nežiūrint į didžiausias istorijos sumaištis. Nenusivylė didžiulių galimybių sąjunga, o tą galėjo pajusti tik nepaprastas talentas. Jam šioje žemėje užteko visko: užaugti, subręsti, sugrįžti, o sugrįžus pamatyti, ką tik jis pats ir galėjo pamatyti ir išartiti: kad tik tas gyvenimas būtų! Kad ir nedaug išliko jo gimtųjų Šetenių dvaro liekanų, vos vienas svirnelis, bet visa tai yra gyvybei ir gyvenimui būti. Visa tai labai stiprus humanistinis patosas, ne šiaip kokia abstraktybė.

Išėjęs sugrįžti
ML. Šiandieninei Lietuvai, kuri taip noriai išsivaišksto, kurios sūnūs ir dukterys linkę laimės ieškoti svečiuose kraštuose, o ne kurti laimę savajame, Č. Milošo teikiama pavyzdys galėtų būti labai paveikus.

Juk jeigu jam ir teko išeiti, tai tik tam, kad sugrįžtų.

V. Daujotytė. Problema ta, kad žmogaus suvokimo galimybes labai sunku išplėsti, padidinti. Deja, yra sąmonių, kurioms šių dalykų suvokti neduota. Bet Č. Milošo kūryba teikia galimybę plačiau atverti akis, atsukti ausis, kad būtų galima naujai suvokti, ką suvokė pats Č. Milošas.

Ant atstatyto Krasnagrūdos dvarelio pastato fasado matėme užrašytą Č. Milošo dėdės Oskaro Milašiaus mintį: „Vargas tam, kuris išeina, bet negrįžta“. Šią mintį galima pasukti ir štai tokia linkme: išeini, kiek gali, bet išeidamas visą laiką grįžti, net jeigu fiziškai negali grįžti... Jeigu fiziškai ir negalėsi grįžti, vis vien tu vėl ir vėl grįši į savo pirminės patirties lauką.

ML. Prie Potomako upės krantų Č. Milošas prisimena Nevėžį, savo gimtosios upės slėnius, nuo kurių jis taip ir neįstengė atitrūkti net ir anapus Atlanto.

V. Daujotytė. Nejausdamas savo gimtinės negalėsi pajusti ir bet kurios kitos vietos. Ji liks tau svetima, jeigu nebus surišancio ryšio.

Kur slypi didžioji Č. Milošo galia

ML. Norėčiau grįžti prie minties apie visuotinumą, kuriam ne kliūtis lokali gyvenamoji vieta. Bet kuri gyvenamoji vieta yra pakankama sąlyga visuotinumui siekti. Ar ne tą pačią mintį savo kūryboje plėtojo Vincas Krėvė, davęs mums raktą į visuotinumą-visatvės pažinimą per konkrečią vietą, ir toli gražu nebūtinai išskirtinę, bet paprasčiausią? Pačiam V. Krėvei tuos dalykus suvokti veikiausiai padėjo domėjimasis Rytų kultūromis. O gal priešingai: per tą suvokimą jis atėjo prie Oriento.

V. Daujotytė. Didelio rašytojo negali būti be šito santykio – vietos ir visuotinybės. Tai universalija. Be abejonės, V. Krėvė priklauso mūsų didžiųjų rašytojų ratui, jo visuoti-

numo jauseną pastebėjo dar Vincas Mykolaitis-Putinas. Bet įdomiausia V. Krėvės kūryboje ne tai, kad jis domėjosi orientalizmu ar žengė labai svarius žingsnius literatūroje, bet tai, kad tuos dalykus, kuriuos jis suvokė tyrinėdamas, mąstydamas ir perjausdamas Rytų kultūrose, jis pajuto, apmąstė ir perteikė savojoje lietuvių kultūroje. Tas žvilgsnis iš labai toli, iš Rytų kultūrų, jam padėjo suprasti paprastą bobulę, Skerdžių, Lapiną ir Raganių. V. Krėvė pamatė, kokia gilia kultūra, kokia visuotinybės jausena pulsuoja jį supantis pasaulis. Užtektų prisiminti Skerdžiaus pasaulėjautą. Štai čia pasireiškė V. Krėvės didybė, jo unikalumas. Jis plėtė savąjį pasaulį ne kitais pasauliais, bet plėtė pasaulį iš jo paties gilumos. Žvilgsnis į kitas kultūras jam leido pamatyti savosios kultūros ypatingumą, gilumą.

Jei panašiai galėtume interpretuoti Č. Milošą, kaip kad šiuo atveju V. Krėvė, tai niekuo nepažeistume Č. Milošo savitumo ir išskirtinumo. Jis išeina į pasaulį, visuotinės kultūros dalykus, bet tie dalykai jam leidžia pamatyti Nevėžio slėnius ir Vilniaus miestą kaip tam tikras universalijas, kurios kaip modeliai atitinka Visatos pulsą. Čia ir slypi didžioji Č. Milošo galia.

Nesuprastas savųjų nė svetimų

ML. Likimas Č. Milošui buvo negailingas, dažnai atšiaurus, bet kartu padėjo giliai suvokti XX amžiaus žmogaus dramatiškumą. Č. Milošo atveju tas dramatiškumas įgijo kuriančios jėgos pavidalą, tarsi naujai pažadino jame slypinčias kūrybines jėgas. Gal veikia įprastos gyvenamosios vietos pakeitimas? Kartais naudinga atsiverti nuo gimtųjų penatų. Reikėjo išeiti tam, kad sugrįžtų. Ar ne panašiai atsitiko Marijai Gimbutienei, Algirdui Julijui Greimui ir daugeliui kitų mūsų žymybių. Kuo jie būtų tapę, jeigu ne tas skrydis į platųjį pasaulį?

V. Daujotytė. Mąstyti apie tai, kaip būtų buvę, jeigu viskas būtų klostęsi kitaip, labai nedėkingas užsiėmimas. Kiekvieno didelio kūrėjo likimas visada didelis – tai neatskiriami dalykai. Man atrodo, kad žmogaus likimas yra tai, kas jis yra. Žmogaus prigimtis arba tas pirminis jame glūdintis branduolys iš esmės juk ir kuria jo likimą. Manysčiau, kad tiek M. Gimbutienės, tiek Č. Milošo prigimtyje buvo užprogramuoti dideli išbandymai, dramatiški išgyvenimai. Jeigu ne tu, tai kitu būdu jų sąmonė būtų pakilus iš vietos,ėjusi tuo keliu, kuriuo tos asmenybės irėjo. Bet čia jau mums būtina grįžti prie istorijos vėjų. Tenka sutikti, kad dramatiška XX a. antrosios pusės istorija išskirtinoms sąmonėms, kurios išliko gyventi, suteikė unikalias galimybes atsiskleisti, padėjo sukurti ne tik didžiulius darbus, bet ir formuoti ypatingas jų likimo konfigūracijas. Todėl tie likimai išskirtiniai ir ypatingi. Vadinas, iš vienos pusės toms prigimtims buvo lemtas tam tikras sudėtingas likimas, ir jis būtų toks susiklostęs bet kuriuo atveju, o kita vertus, istorijos reimai suteikė unikalias likimų konfigūracijas.

ML. Kokią iš tų likimo konfigūracijų Č. Milošo asmenyje išskirtumėte?

ATMINTIS

Profesorius Ignas Končius vis dar gyvas gimtajame Plungės krašte ir Lietuvoje

■ Atkelta iš 1 p.

spausdintam ciklui pašnekesių su profesorius sūnumi A. Končiumi, kuris pats mums ir buvo tas tiltas, jungęs su I. Končiumi.

Lietuviškų šventuolėlių visuotiniškumas

Pagal profesiją – fizikas, pagal veiklos pobūdį – pedagogas, pagal pašaukimą – reto užmojo visuomenininkas. Tikriausiai taip būtų galima glaustai apibūdinti Igną Končių, bet kaip ir bet kuris kitas apibūdinimas, taip ir šis nėra visiškai pakankamas. Nebent į sąvoką *visuomenininkas* įpintume keletą papildomų reikšmių, be kurių išvis neįmanoma suprasti šios asmenybės išskirtinumo ir vietos mūsų kultūros istorijoje. Viena iš tų reikšmių – kraštotyrininkas, bet ne tas, kuris tik kolekcionuoja išpūdžius. Krašto pažinimas I. Končiui neatsiejamas nuo gilaus suvokimo, kas yra tikrasis Žemaičių krašto ir apskritai Lietuvos savitumas, iš kokių versmų trykšta. Lietaus nuskalbtoje ir saulės nusvilintoje kopytėlėje, paprasto kaimo žmogaus išskobtoje skulptūrėlėje, jis sugebėjo įžvelgti nepraeinančias ir laikui nepavaldžias vertybes. Jam buvo įdomūs tuos kryžius ir kopytėles statę, tuos šventuolėlius iš medžio skobę žmonės. Jau ir profesoriumi tapęs nenustojė stebėtis, iš kur tas paprasto kaimo žmogaus, kartais be jokių mokslų, sugebėjimas paprastoje medžio pliauskoje įžvelgti būsimą kūrinių, išvaduoti medyje tūnantį ne šiaip šventojo atvaizdą, bet per jį atskleisti savo tautos meninį idealą, kasdienį ir kartu amžiną. Kaip per gruboką paprastu kalnu išgautą formą pasakyti tiek daug, su tokia tiesos jėga ir meile išreikšti tai, kas sudaro žmogaus gyvenimo ir tikėjimo esmę. Dirbo, skobė, statė, bandė išreikšti konkrečios vietos, savojo krašto žmonių grožio, gyvenimo ir pasaulio suvokimą, o išėjo stebėtino visuotinio kūrinių, jaudinantys kiekvieną žmogų, nepriklausomai nuo rasės, tautybės ir tikėjimo.

Į daug ką mūsų gyvenime šiandien žvelgiame tarsi I. Končiaus akimis, nors apie tai nepagalvojame. Juk tai, kad Lietuvos kryžius UNESCO įtraukė į pasaulio kultūros paveldo sąrašus, esama didelio ir Igno Končiaus nuopelno. Teikiant paraišką UNESCO

Žemaičių dailės muziejuje Plungėje profesorius Igno Končiaus 125-osioms gimimo metinėms skirtą konferencijoje

buvo remtasi ir argumentuojama, atsiremiant taip pat ir į I. Končiaus darbus, ypač jo statistinių tyrinėjimų duomenis. Šitai Plungėje pabrėžė prof. Libertas Klimka, taip pat kaip ir I. Končius – fizikas, ir taip pat didžią dalį širdies jau mūsų laikais atiduodantis lietuvių etninės kultūros pažinimui ir propagavimui.

Plungės parke jauti ir M. K. Čiurlionio buvimą

Profesorius Igno Končiaus 125-osioms gimimo metinėms skirtą konferenciją vyko Plungėje, Žemaičių dailės muziejuje, o popietinė minėjimo dalis buvo pratęsta I. Končiaus gimtavietyje „Končalėje“ Purvaičių kaime, Žarėnų seniūnijoje.

Žemaičių dailės muziejus veikia kunigaikščio Mykolo Oginskio 1879 m. pagal architekto Karlo Lorenco statytuose neorenesansiniuose rūmuose, viename gražiausių Žemaitijoje ir visoje Lietuvoje parkų. Nežiūrint visų kraštą užgriuvusių negandų, istorijos netekčių, ir šiandien čia jauti architektūros ir gamtos sąskambį. Šių rūmų orkestre grojusio ir muziko kelią čia pradėjusio Mikalojaus Konstantino Čiurlionio (1875–1911) buvimas čia tarsi tęstųsi begaliniam laikui – parko medžių lapijos ošime, pavienio lan-

kytojo žingsniuose. Lietuvių profesionaliosios muzikos, dailės ir tautos savivokos genijus, kurio šimtąsias mirties metines šiemet minime, čia nuo keturiolikos metų mokėsi orkestro mokykloje, o nuo 1892 m. kaip samdomas fleitininkas grojo M. Oginskio dvaro orkestre, gaudamas algos po penkis rublius per mėnesį (neskaitant išlaikymo ir aprangos). Plungėje pramoko lietuviškai, nors savosios kalbos žinių jam dar ilgai stigo, tą trūkumą padėjo ištaisyti tik 1907 m. jo sutiktoji gyvenimo mūza ir būsimoji žmona Sofija Kymantaitė.

Šiame parke Čiurlionis susidūrė ir su romantiškąja Lietuvos senove, nes po „šventu“ ąžuolu buvo rengiami pagoniški laikų vaidinimai, į kuriuos rūmų savininkai žiūrėjo palankiai, Mykolas Oginskis palaikė ir lietuvių tautinį sąjūdį. Pats kunigaikštis ne tik mokėjo lietuviškai, bet ir nevengė šia kalba kalbėti. Tai nebuvo visuotinė priimta aristokratų sluoksniuose, veikiau priešingai, tačiau ar ne todėl Oginskiai ir užėmė ypatingą vietą Lietuvos kultūroje, jog veikė ne visada kaip kad buvo įprasta. Jeigu ne M. Oginskis, veikiausiai neturėtume didžio menininko ir kūrėjo Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, kurio inicialai MKČ tapo ne tik Lietuvos kultūros simboliu, bet daliai žmonių ir pasaulio

meno ženklu. Iš Plungės M. Oginskio lėšomis M. K. Čiurlionis išvyko studijuoti į Varšuvos muzikos institutą, kur po penkerių studijų metų įgijo kompozicijos specialybės diplomą, o 1901 m. pradėjo tolesnes studijas – ir toliau remiamas M. Oginskio – Leipciogo karališkoje konservatorijoje.

Tie patys keliai ir jungia, ir skiria

Ar apie Lietuvos didžio menininko kelią – iš gimtųjų Druskininkų Dzūkijoje į Plungę Žemaičiuose, o iš čia į Varšuvą ir Leipcigą, platus meno pasaulį, šiame parke buvdamas turėjo progą susimąstyti Ignas Končius? Tikriausiai. Likimo ratas galėjo pasisukti taip, kad Oginskių rūmuose I. Končius būtų galėjęs tęsti savo jau pradėtą pedagoginę karjerą. 1923–1924 m. Plungės švietimo departamentas dėjo pastangas, kad iš Stavropolio su šeima sugrįžęs I. Končius atvyktų mokytoju dirbti į Plungės gimnaziją, įsikūrusią Oginskių rūmuose. To gal ir viliojančio pasiūlymo I. Končius nepriėmė, nes nuo 1921 m. fiziką dėstė Dotnuvos žemės ūkio ir miškų mokykloje, kuri 1924 m. buvo pertvarkyta į Žemės ūkio akademiją ir joje I. Končius tais pačiais metais buvo išrinktas docentu. Tikriausiai nepralaimėjo, nes po dvejų metų jau buvo Fizikos katedros darbuotojas Lietuvos

Gedimino Zemlicko nuotraukos

universitete Kaune – ne iš karto, bet po truputį vėrėsi durys į būsimą profesūrą.

I. Končiaus ir M. K. Čiurlionio keliai galėjo susibėgti Peterburge ir ne vieną sykį. Baigęs Liepojos gimnaziją I. Končius 1907 m. įstojo į Peterburgo universiteto Fizikos-matematikos fakultetą, o M. K. Čiurlionis 1908 m. rudenį ir 1909 m. kelis kartus vyko į Peterburgą, mėgino ten įsikurti. 1909 m. pradžioje dalyvavo „Salono“ parodoje ir Rusų dailininkų draugijos VI parodoje. I. Končius buvo ne tas studentas, kuris sėdėtų užsisklendęs tik tarp vadovėlių atokiai nuo svarbiausių visuomeninių ir kultūros įvykių. Studijų metais jis buvo Lietuvos tyrimo ratelio pirmininkas, 1910 m. – Peterburgo lietuvių studentų draugijos pirmininkas. Jis daugelio svarbių visuomeninių įvykių dalyvis, reiškėsis ir lietuviškoje spaudoje. Čiurlionio vardas jam turėjo būti žinomas, nes dailininko darbai buvo eksponuojami modernių dailininkų susivienijimo „Meno pasaulis“ (Mir iskusstva) parodose Peterburge ir Maskvoje Čiurlioniu dar gyvam esant.

Būtų įdomu patyrinėti ar tikrai nebuvo susiję mūsų didžiojo dūko ir atkaklaus žemaičio keliai, tarp kurių buvo tik vienuolikos metų amžiaus skirtumas. Prof. Vytauto Landsbergio knygoje „Visas Čiurlionis“ I. Končius niekur nepaminėtas, bet ar mažai kas nepatenka į knygas. I. Končiaus moksliniai, kultūriniai ir kraštotyriniai interesai padėjo sukurti ypač 1911-aisiais, M. K. Čiurlionio mirties metais. Skatinamas Petrapilio universiteto profesorius Eduardo Volterio studentas I. Končius vasaros atostogų mėnesiais Žemaitijoje ėmė užrašinėti tautosaką, keliaudamas po kraštą surašinėjo, fotografavo kopytėles ir kryžius, pradėjo bendradarbiauti žurnale „Visuomenė“, o Plungėje surengė vaidinimą „Tadas Blinda“. Ir kas mums ypač turėtų būti reikšminga: į Žemaičių krašto paveldą I. Končius žvelgė ne vien esteto ir meno mylėtojo, bet ir tiksliausių mokslų atstovo akimis – fotografuojamus mažųjų architektūros formų objektus pradėjo registruoti ir rinkti juos apibūdinančią statistinę medžiagą. Tai buvo įvadas į ilgą, kone tris dešimtmečius trukusį jo etninių tyrinėjimų kelią, apie kurį dar bus proga prisiminti plačiau. Sunku patikėti, kad toks visuomeniškas, kultūros dalykams jautrus studentas, koks buvo I. Končius, Peterburge ar Plungėje būtų nesusipažinęs su M. K. Čiurlioniu.

Dr. Eglė Makariūnienė skaito pranešimą apie I. Končių fiziką

I. Končiaus kūrybos tyrinėtojas prof. Libertas Klimka pats eina savo pirmtako nubrėžtu keliu

I. Končiaus vaikas Gintaras Končius Žemaičių dailės muziejaus direktoriaus pavaduotojai Jolantai Skurdauskienai įteikia šeimos išsaugotus I. Končiaus rankraščius

Likimo, o gal istorijos ratas suktis nenustoja. Tuose pačiuose Oginskių rūmuose šiandien įsikūręs Žemaičių dailės muziejus, kuriam I. Končiaus vyriausiasis sūnus Algirdas Končius padovanojo Igno Končiaus fondą, o jame daugiau kaip 3 tūkst. eksponatų. Šiame muziejuje profesoriaus Igno Končiaus pavardė yra tarp žymiausių Plungės krašte gimusių ar dirbusių, Žemaičių kraštą ir Lietuvą garsinusių asmenybių, tokių kaip M. K. Čiurlionis, istorikas prof. Zenonas Ivinskis ir kitų.

Kas iš tėvų paveldėta

I. Končiaus Plungės krašte ir pačioje Plungėje paliktų pėdsakų esama gerokai daugiau, negu spėjome pasakyti. Galima priminti, kad dar vaikystėje su tėvu Antanu Končiumi iš Palangos, kur visai šalia ties Nemirseta (tuo metu vadinta Nemerzate) ėjo siena su Vokietija, veždavo uždraustą lietuvišką spaudą. Ūkininkas A. Končius buvo šviesus žemaitis, o Končių sodyba spaudos draudimo laikais buvo viena iš tų vietų, iš kur lietuviška spauda tarsi iš kokio paskirstymo punkto būdavo išvežiojama į tolesnes ir atokesnes krašto vietas. Prie tos veiklos Antanas Končius jaukino ir savo sūnus – Antaną, Petrą ir jaunėlį Igną. Visa tai veikė paauglius Končiukus, kurie taip pat rasdavo laiko ir ramios vietos tų draudžiamų raštų „pažleberioti“. Visa tai neliko be

Vilniaus žemaičių kultūros draugijos narės su pirmininke Dalia Dirgėliene (dešinėje) Žemaičių dailės muziejuje apžiūri I. Končiaus 125-osioms gimimo metinėms skirtą parodą

šiam krašte svarbu, esminga ir nusipelnę ne tik žinojimo, bet ir didelės pagarbos, išsaugojimo. Šis jaunikaitis tapo fiziku, gamtos reiškinių tyrinėtoju ir pedagogu, bet ši profesinė veikla visų jame glūdinčių galių neįstengė įsiurbti. Pakako užtaiso visuomeniniams reikalams ir krašto pažinimo dalykams, kurie užėmė I. Končiaus

fakultetą. Vasaromis per atostogas grįždavo ir su Plungės vaidintojų būreliu, pradėjusiu veiklą 1905 m., rengė lietuviškus vakarus, kartais ir po šokių vakarų priedanga, režisavo spektaklius ir pats juose vaidindavo. Kartu tai buvo ir švietėjiški renginiai. Turėjo su kuo ir artimiau bendrauti, panašūs visuomeniniai užmojai I. Končių siejo su muzikologu Juozu Ruibiu, Plungės valsčiaus valdininku Kazimieru Budginu, istoriku Zenonu Ivinskiu, „Linų audinių“ fabriko savininku Juozu Kučinskiu. Bendraminčių buvo ne vienas kitas, bet pakankamai daug šviesuolių, visa tai rodo žemaičių tautinį sąmonėjimą, tautos pakilimą. Mat XX a. pradžioje Rusijoje prasidėjusi krizė, kurią dar pagilino nesėkmingai susiklostęs karas su Japonija, išviro į pirmąją 1905 m. Rusijos revoliuciją, o gerokai parūdiję imperijos varžtai būtinybės sąlygomis ne iš gero kiek atsileido. Tuo bemat pasinaudota ir Lietuvoje. Taip pat ir jaunėlio Končiaus visuomeninis temperamentas įgijo geros dirvos skleistis.

Iš namiškių lūpų, artimiausių ir tolimesnių kaimynų pasakojimų prirašė storą sąsiuvinį pasakojamosios tautosakos. Šis sąsiuvinis, pavadintas „Iš mūsų bočių išminties skrynios“, saugomas Žemaičių dailės muziejuje esančiame I. Končiaus fonde. Žemaičių kultūros draugijos Informacinis kultūros centras, naudodamasis I. Končiaus surinkta medžiaga 1988 m. parengė ir išleido dvi knygeles tos medžiagos pagrindu.

Jau dirbdamas Lietuvos universitete (nuo 1930 m. pavadintas Vytauto Didžiojo universitetu) Kaune glėjo iš Plungės krašto kilusius studentus, iš kurių išskirsime fiziką Adolfą Jucį, vėliau pagarsėjusį teorinės fizikos atstovą, taip pat iš Kėkštų kaimo kilusį etnografo Aleksandrą Pakalniškį, kuris 2010 m. atšventė savo šimtmetį, gyvena Naperville mieste Ilinojaus valstijoje, JAV.

I. Končius mėgo ne tik pats keliauti, bet ir kitus skatino. Į gimtąjį kraštą mielai lydėdavo ekskursantus, tarp kurių būdavo ir Amerikos lietuvių. Daug Plungės krašto ir kitų Žemaitijos vietų geografinių, istorinių, kultūrinių ir kito pobūdžio žinių yra I. Končiaus knygoje, dar daugiau jų galima rasti jo rankraščiuose.

Profesoriaus dvasią Plungės krašte tebesaugo jo gimtoji sodyba „Končalė“ Purvaičiuose, dabar tapusi įvairių renginių vaikams, taip pat skautams vieta. Nepamirštas jis ir Plungės mieste, kuriame viena gatvė pavadinta Igno

Končiaus vardu. Žlibinų pagrindinei mokyklai 2002 m. suteiktas profesoriaus Igno Končiaus vardas, o 2006 m. sukurtas medalis „Prof. Ignas Končius / Už nuopelnus saugant ir puoselėjant kryždirbystės paveldą“. Šiuo dailininko Vytauto Mockaičio sukurtu medaliu apdovanojami Plungės rajono kryždirbystės paveldo išsaugojimui labiausiai nusipelnę asmenys.

Neperdėtume pasakę, kad Igno Končiaus vardas šiandien į Plungės kraštą įaugęs tarsi šimtmetis ažuolas. O kad ištis yra taip, rodo ir profesoriaus 125-ojo gimtadienio išvakarėse Plungėje surengtoji šiai sukakčiai skirta konferencija. Masiškumu ji tegu ir nusileido tuo pačiu metu Klaipėdoje vykusiai tradicinei Jūros šventei, bet išliekamąją vertę gal ir nepralaimėjo. Pagaliau viską į savo vietas sustato laikas, labiausiai nepaperkamas ir mažiausiai emocijoms pavaldus teisėjas.

Vien tas faktas, kad ne akademinės kultūros ir mokslo centrai pirmieji suskato paminėti Igno Končiaus iškilų sukaktį, o plungiškiai, rodo gyvybingas to žemaičio šaknis gimtojoje žemėje.

Kas išlieka žmonių atmintyje ir istorijoje

Lietuvių patarlė sako: „Laiko dantys aštrūs – laikas kalnus sugrauzia“. Priminęs šią liaudies išmintį prof. L. Klimka uždavė gal ir kiek retorinį

jos, mokslo pagrindų ir naujų jo krypčių pradininkai. Išsamiau panagrinėję greit įsitikintume, kad I. Končius savo veikla, iniciatyvomis, mąstymo inovatyvumu puikiai įsirašo į L. Klimkos pateiktus atrankos kriterijus. Daugelyje sričių jo veikla, ko gero, gal net peraugo savo gyvenamojo laiko ribas, todėl ir šiandien aktuali, jo darbai nepaseno, gal ir niekada nepasens, kol žmonėms tokios sąvokos kaip Žemaitija, Lietuva bus ne šiaip vien tik pavadinimai.

Anot L. Klimkos, etnografo ir etnologo darbai nesens, bus aktualūs ir tolimoje ateityje, kuo toliau, tuo netgi didesnę vertę įgis. To nebūtų galima pasakyti apie daugelį fizikos mokslo darbų, taip pat ir paties I. Končiaus darbų. Tą patį L. Klimka sako ir apie savo paties puslaidininkių fizikos srityje atliktus darbus – jų išliekamoji vertė nėra didelė, jeigu išvis apie tokią yra prasmės kalbėti. Mat jau po penkerių metų dauguma mokslinių straipsnių pasensta, o po dešimties niekas jų neprisimena. Žodžiu, mokslo žingsniai nesustoja, gamtamokslinių tyrinėjimų savotiška lemtis – būti „trąša“ kitiems pavymui einantiems tyrėjams.

Jei ir ne visai tokiais žodžiais, tai būtent šią mintį bandė įteigti L. Klimka ir kam, jei ne jam visa tai geriausia žinoti. Jo paties eitasis kelias labai primena I. Končiaus nueitąjį. Iš fiziko persikvalifikavęs į etninio paveldo tyrinėtoją L. Klimka nuo I. Končiaus skiriasi nebent tuo, kad pastarasis taip ir nenutraukė bambagyglės su fizika, liko jai ištikimas, radęs būdų įgytą profesiją derinti su pomėgiu kraštotyrai, etnografijai, tautosakai. L. Klimka su fizikos eksperimentais atsiveikino ryžtingai, Gordijaus mazgą perkirto etnikos ir mokslo istorijos naudai, tad fizika ir fizikų darbai šiandien jį domina veikiau mokslo istorijos požiūriu. Tai irgi labai svarbu.

Konferencijos eiga tarsi patvirtino L. Klimkos požiūrio teisingumą, nes buvo daugiausia prisimenami ir cituojami ne I. Končiaus fizikos srities darbai ir net ne bostoniškoje „Lietuvių enciklopedijoje“ išspausdinti jo straipsniai apie to meto svarbiausius fizikos atradimus ir laimėjimus. Tų straipsnių I. Končius parašė gyvą galą, nes gyvendamas JAV buvo „Lietuvių enciklopedijos“ bendradarbis. Tačiau ne šie jo darbai buvo cituojami, bet etnografiniai ir kraštotyriiniai I. Končiaus darbai. Konferencija Žemaičių dailės muziejuje net prasidėjo mu-

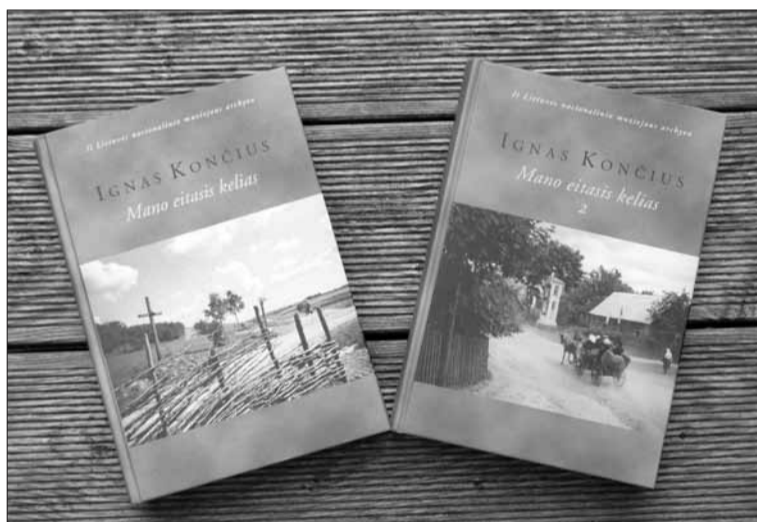
zėjaus direktoriaus Alvydo Bakanausko perskaityta ištrauka iš I. Končiaus knygos „Mano eitasis kelias“. Ištraukoje aprašoma pirtis Žemaičiuose: klojimo patalpa, kurioje džiovinami spragilai, kuliami javai, minami ir džiovinami linai. Didelis skirtumas tarp pirties ir perenės – nieko bendro tarp jų nėra, bent jau Žemaičiuose.

Šiandien daugeliui tikrais atradimais tapo ne fizikos srityje atlikti I. Končiaus darbai, o etnografiniai. Tokia

jau šių mokslų specifika: etnografija, etnologija gali būti nepavaldi laiko dimensijai, kai fizika primena amžinas lenktynes: šis mokslas turi ne tik spėti su vis greičiau bėgančiu laiku, bet kartais net pralenkti laiką.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Lietuvos nacionalinio muziejaus parengtas ir išleistas I. Končiaus atsiminimų dviomis

pėdsaku, nes tėvai palankiai žiūrėjo į mokslo ir vaikus skatino.

Veikiausiai toje vaikystėje ir ankstyvoje jaunystėje galėtume atsekti tuos pėdsakus, kurie daug vėliau virto plačia profesinės, visuomeninės ir kultūrinės veiklos bryde Igno Končiaus biografijoje. Ateities tyrinėtojams būtų galima pateikti tam tikras užuominas, kurios galėtų tapti gal net atsparus taškais, siekiant suvokti, kokią įtaką būsimajam fizikui ir etnografui padarė tėvai. Tėvo įtaką tikriausiai būtų galima atsekti per I. Končiui persidavusį gamtos, žmonių, aplinkos stebėsenos būdą, kurį galima susieti su praktiško ūkininko gyvenimo ir veiklos tam tikru modeliu. Motinos Marijos įtaka reiškėsi subtilesniuose dalykuose – mokėjimo įsiklausyti į žemaičių kalbą, žodinių krašto žmonių paveldą, kasdienę įvairių žmonių kalbą, minčių reiškinio būdą, o jis toks savitas, kad kitas aukštaitis, pasiklausęs žemaičio, už galvos griebiasi. Tai pirminiai vaiko, vėliau jaunuolio santykio su tėvais pasireiškimai, išaugę į tam tikrą pasaulėvoką. Principų, kuriais vadovautasi, veiklos krypčių pasirinkimas, santykių su žmonėmis ypatumai – juk tai labai dažnai perimama iš tėvų.

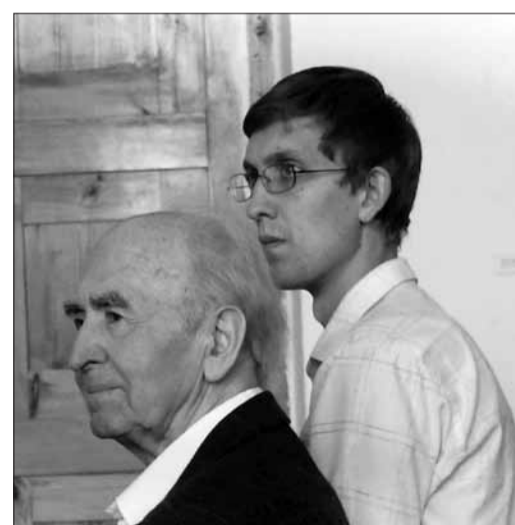
Svarbiausia, ką iš tėvų gavo – tai savojo Žemaičių krašto pamėgimas, iš kurio vėliau išaugo supratimas, kas

gyvenime ne tik svarbią vietą, bet kartais labai sėkmingai lenktyniavo ir su jo profesiniais interesais, teikė gilesnį požiūrį į mokslą, kultūros reiškinių išliekamąją vertę. Tačiau neužbėkime pernelyg toli į priekį, viskam savas laikas. Neapsisėime be keleto ankstyvos biografijos štrichų.

Igno Končiaus pėdsakai ryškūs Plungės krašte

1899 m. vyresniojo brolio paruoštas I. Končius nuo antros klasės pradėjo mokslus Palangos vyrų progimnazijoje, o ją baigęs 1903 m. įstojo į Liepojos gimnaziją. Iškart atsidūrė gyvoje ir labai aktyvioje visuomeninėje terpėje, kurios poveikis jam buvo labai reikšmingas. Lietuviams 1904 m. sugrąžinus spaudos laisvę, tarsi iš gausybės rago pabiro lietuviškų laikraščių, rašalas nedžiuvo ir ant gimnazisto Končiaus plunksnos. Nuo 1905 m. pradėjo spausdinti savo pirmuosius straipsnius „Vilniaus žiniuose“, „Lietuvos žiniuose“, „Visuomenėje“, „Žarijoje“, „Šaltinyje“ ir kituose laikraščiuose, o tuose straipsniuose buvo rašoma taip pat ir apie Plungę, kuri šiuo atveju mums yra reikšmingas tarsi atsparus taškas.

Nepamiršo savo gimtojo Plungės krašto ir 1907 m. įstojęs į Petrapičio universiteto Fizikos ir matematikos

Vienintelis konferencijos dalyvis, pažinęs Igną Končių, bibliofilas iš Vilniaus Juozas Šimkus. Už jo – mokslo istorikas Tomas Petreikis

klausimą: jeigu visa taip, tai kas išlieka tautos atmintyje ir istorijoje, kas gali pasipriešinti laiko dantims? Profesorių pats ir atsakė: išlieka pilietinės iniciatyvos, valstybinės reikšmės inovaci-

TARPTAUTINIAI Č. MILOŠO METAI

Česlavas Milošas:

„Garbė gyvenimui už tai, kad tebetrunka, vargingai, vos ne vos“

■ Atkelta iš 7 p.

V. Daujotytė. Didžiausiu ir vienu iš baisiausių jo patyrimų laikyčiau Varšuvos sukilimo ir likimo patirtį. Šis sukilimas daug ką pakeitė jo sąmonėje. Taip pat Č. Milošo pasitraukimas iš diplomatinės tarnybos ir Lenkijos buvo jo didysis išbandymas. Juk Č. Milošas buvo nesuprastas nei buvusiųjų Lenkijoje, nei emigracijoje. Nei tų, nuo kurių jis traukėsi, nei tų, pas kuriuos traukėsi.

Kai pasirinkimo nėra

ML. Tarp šių dviejų Č. Milošo gyvenimo įvykių esama tiesioginio ryšio, gal net priešasties ir pasekmės ryšio. Nors Varšuvos sukilimas daug ką apvertė Č. Milošo galvosenoje, bet vis dėlto jis savo gyvenimą susiejo būtent su tarnyste Liaudies Lenkijos režimui. Ir ne bet kokia tarnyste, o bendradarbiavimu diplomato range. Kaip tai paaiškinti moraline prasme? Sunku išvengti nemalonaus kolaboravimo termino. Juk niekam, juolab pačiam Č. Milošui ne paslaptis, kas buvo tikrasis Varšuvos sukilimo pralaimėjimo kaltininkas.

V. Daujotytė. O kur dėjosi visi kiti gyvi likę Varšuvos gyventojai? Jie nei taikėsi, nei kovojo, tiesiog toliau gyveno. Išaušo rytas, žmogus išsivirė arbatos, pabučiavo vaikus, kuriuos juk reikėjo maitinti, ir išėjo į darbą. Gyvenimo linija yra be galo atkakli. Tai mums iš laiko nuotolio gal atrodo, kad žmogus renkasi, kur eiti, su kuo būti. Varšuvos gyventojams nebuvo didelio pasirinkimo: reikėjo atstatyti sugriautą senamiestį, mokytojams – mokytojauti, gydytojams – gydyti sužeistuosius ir ligonius, o pagal išsilavinimą teisininkas Č. Milošas išėjo dirbti pagal savo specialybę – į diplomatinę tarnybą.

ML. Tuo metu lietuviai, tautos aukso žiedas, išėjo į miškus – kovoti ir žūti.

V. Daujotytė. Ne visi išėjo. Kiti išėjo į pradėjusius darbą Vilniaus universitetą ir Vilniaus pedagoginį institutą. Dar kiti išėjo statyti karo sugriautų pastatų, gydyti žmonių. Juk nebuvo tik dviejų kraštutinumų – čia arba ten. Pasirinkimas ir nepasirinkimas, galimybės ir negalėjimas, aplinkybės ir situacijos – žmones įsuko begalinis gyvenimo mechanizmas. Viskas yra

Nuo oficialiosios renginio dalies atitrūkę – literatūrologė prof. Viktorija Daujotytė, rašytojas Vytautas Martinkus, literatūrologė dr. Donata Mitaitė ir Vilniaus memorialinių muziejų direktijos Venclovų namų-muziejaus direktorė Birutė Vagrienė

paprasciausiai ir kartu daug sudėtingiau negu kartais atrodo.

Sakote, lietuvių tautos žiedas išėjo į miškus? Pakankamai ir Lenkijoje būta pasipriešinimo naujam režimui. Apie visus tuos procesus geriausiai gali pasakyti meno kalba, mes apie tuos dalykus paprasta kalba nieko tikro pasakyti negalime. Lenkijoje 1958 m. pasakė Andrzej Vajdos (Andrzej Wajda) meninis filmas „Pelenai ir deimantas“. Galiausiai Č. Milošas ir išeina ten, kur gali kažką pasakyti. Ir išeina taip pat be savo pasirinkimo – kitaip tiesiog būti negalėjo.

ML. Kūrybinė asmenybė veikia ne pagal fizinio ar socialinio pasaulio dėsnius, bet pagal lemties sunkiai apibūdinamus šaukinius?

V. Daujotytė. Aš tai jaučiu kaip ypatingą misteriją, kurioje negalėčiau tiesmukai išskirti, kas buvo prisitai-

kėliai, kas sąmoningai ar nesąmoningai rinkosi savo gyvenimo kelią. Realiame gyvenime viskas dažniausiai daug sudėtingiau. Č. Milošas, 1951 m. metų diplomatinę tarnybą ir nutraukęs ryšius su Liaudies Lenkija, atsidūrė niekieno žemėje. Tai buvo ypatingas posūkis jo gyvenime ir kūrybinėje biografijoje.

LDK pilietinės sąmonės asmenybės

ML. Amžinas gyvenimo klajūnas kito pasirinkimo neturėjo – tik klajones. Net jei pats Likimas už jį šį sprendimą padarė.

V. Daujotytė. Čia esminis jam buvo susitikimas su Jurgiu Giedraičiu – Ježiu Giedroycu (Jerzy Giedroyc).

ML. Kad tai buvo nelengvas susitikimas rodo jūdvių nuolatinės diskusijos,

nesusikalbėjimas ir net tam tikri konfliktai bent jau pradiniame etape, kai nutraukęs ryšius su prosovietine Lenkija, Č. Milošas Paryžiuje glaudėsi prie Jurgio Giedraičio Paryžiuje įkurto ir vadovaujamo žurnalo „Kultura“. Lenkų emigracijos buvo sunkiai priimtas ir ne mažiau sunkiai pats prieš tos emigracijos pritaipą.

V. Daujotytė. Šiuo atveju nereikėtų pamiršti, kad pirmiausia mes kalbame apie poetą – manau, kad tai reikėtų pabrėžti. Č. Milošas yra poetas mąstytojas. Tai, ką jis sukūrė iš savo ypatingo likimo sandūrų, buvo mąstymo, labai stipraus mąstymo pasekmė. Daug ką jis sugebėjo įjungti, harmonizuoti, visai galimas dalykas, kad visa tai iš prigimties jam buvo nulemta. Bega linė stoiska mąstančio ir dirbančio žmogaus laikysena. Kiek jo yra galėta dirbti, kiek jis apskritai yra mąstęs, kas yra darbas ir disciplina, tai čia visai atskiras dalykas, galintis būti atskiro pokalbio tema. Kūryba Milošui ne šiaip geros nuotaikos ar įkvėpimo dalykas, kai pradėsiu mąstyti, bet nuolat dirbti, dirbti ir dirbti. Tai galingos dirbančios sąmonės pasekmė. Man tai atrodo be galo įspūdinga. Nuolat dirbanti, neleidžianti sau jokios tuštybės ir nuolaidų asmenybė – štai kas yra Č. Milošas.

ML. Išties didžiulis vaidmuo jo gyvenime po 1951-ųjų teko Jurgiui Giedraičiui, prisimintajai kunigaikštės dvasios asmenybei. Tai jis pažadėjo Milošui atsparą – žurnalo „Kultura“ aplinką ir paramą, kai Č. Milošas buvo atsidūręs tarp dangaus ir žemės. J. Giedraitis, nežiūrint tarp jūdvių iškylančių tam tikrų įtampų, tapo bene didžiausia atrama Č. Milošui XX a. šeštajame dešimtmetyje.

V. Daujotytė. Taip, bet veikė ir kita pusė: Č. Milošas taip pat sugebėjo matyti Jurgio Giedraičio dvasios didybę – jie abu buvo LDK pilietinės sąmonės žmonės. Šis dviejų kūrėjų susitikimas – labai įdomus ir reikšmin-

gas. Jeigu mes sugebėtume permąstyti jūdvių susirašinėjimą*, pamatytume, ant ko laikosi pasaulis. Pasaulio prasmė laikosi ant labai nedaugelio taip mąstančių, tokios laikysenos, tokių ambicijų ir tokio pasireiškimo žmonių. Žinoma, tuos laiškus skaitydamas matai ir visą to meto tikrovę, įžeistas ambicijas, tam tikro nesupratimo ir nesutarimo, pagaliau skirtingo mąstymo pasireiškimų. Ta žmogiškoji tikrovė kupina tikro gyvenimo, nes negyvename sterilioje erdvėje. Tame susirašinėjime matome visko, bet visada į pirmą planą iškyla aukštasis būties planas. Mes visi esame kasdieniame gyvenime, bet skirtumas tas, kad ne visada mums pavyksta iškilti virš asmeniškumų iki būties lygmens. Labai svarbu, kad nebūtų sumaišomos smulkmenos ir esminiai dalykai.

ML. Čia vėl į sąmonę tarsi pasibel-džia Vinco Krėvės kovojantys, mąstantys ir kenčiantys herojai, kuriems siekiant aukščiausių tikslų taip sunku išsiveržti iš kasdienybės spendžiamų spąstų! Gyvenimo kasdienybės smulkmenose dažnai pasaksta didingi planai. Bet juk tai taip pat viena iš visuotinių reiškimų formų.

V. Daujotytė. Visas tas aukštasis gyvenimo planas, jeigu jis yra (toli gražu nedaugeliui žmonių, tenka su tuo sutikti), maitinamas kasdieniško ir labai paprasto gyvenimo. Todėl Č. Milošas savo vėlyvajame gyvenime ir galėjo ištarti: kad tik tas gyvenimas būtų, kad tik tęstųsi bet kokiomis formomis. Jeigu tęsis, jis kels savo aukštąjį lygį, jeigu jo nebus – nieko nebus.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

* Jerzy Giedroyc, Czesław Miłosz, Laiškai 1952–1963; rengėjas, įžangos ir komentarų autorius Marek Kornat; iš lenkų kalbos vertė Kazys Uscila. Vilnius: Mintis, 2010 – XI, 736 p.

Per Česlavo Milošo septintųjų mirties metinių minėjimą Krasnagrūdoje: iš dešinės Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininko pavaduotoja rašytoja Birutė Jonuškaitė, literatūrologė prof. Viktorija Daujotytė, rašytojas Vytautas Martinkus, poetas Eugenijus Ališkana ir kiti dalyviai

Kai susikalbama net ir tiesiogiai nesikalbant

Poetas Marcelijus Martinaitis ir prof. Algirdas Avizienis atkurtojoje Krasnagrūdės dvarelyje

■ Atkelta iš 6 p.

M. Martinaitis. Manau, kad vienas iš Č. Milošo siekių buvo atrasti dermę tarp tų dviejų kultūrų. Mes labai esame įsijautę į savo tautinius reikalus, pamiršdami, kad Lenkija, lenkai taip pat turi gana gilų istorinį bei kultūrinį lietuviškąjį kompleksą, kurio interpretacijos taip pat būna ir gali būti labai įvairios, ypač kada tie kompleksai pradami politizuoti.

Lietuvių tautos ir valstybės radimasis Č. Milošui buvo suprantamas dalykas. Juk prasidėjus Europoje vadinamajam Tautų pavasariui, iš nebūties kilo tautos, tautiško pagrindu kūrėsi naujos valstybės, kurioms pamatinė vertybė buvo kalba, etnosas. Manau, kad Č. Milošui tai buvo politiškai suprantamas dalykas.

Tačiau vien pagal kalbinius požymius dalinti kultūras į savas bei svetimias yra gana keblu. Juk niekur nebuvo ir nėra kalbiškai vienalyčių valstybių. Tai sakytina ir apie Lietuvą, jos kultūrą, meną, literatūrą, ypač kai dabartiniame pasaulyje reikia išeiti iš siaurų etninių ribų, etniškumą praturtinant kitų kultūrų patirtimi.

Bėda, kad neturime tokių asmenybių, kaip Č. Milošas, Jėzys Giedroycas ir kt., t. y. asmenybių, kurios atsidurtų tarp pirmųjų Europos vardų. Todėl neretai esame tokie kompleksuoti, įtarūs, lyg visą laiką kas nors nori mums kenti, traukiamės į save. Neturime tokių kultūros ambasadorių, koks buvo Č. Milošas.

Didieji meno žmonės, kūrėjai, iškilios asmenybės palieka stiprias jungtis tarp žmonių ir tautų. Č. Milošas paliko vieną atvertą angą į lietuvių ir lenkų istorinę patirtį, kultūrą, literatūrą. Niekaip neįmanoma tai kaip nors išdraskyti, nusavinti ar išdalinti. Kaip, sakysime, išsidalinti Adomą Mickevičių, Motiejų Kazimierą Serbievijų, kitus, kūrėjus lietuviškomis temomis? Ne vienas jų kėlė ir lietuvių savigarbą, yra savi lietuviams. Juk net mūsų himnas prasideda „Pono Tado“ pirmosios eilutės vertimu!

ML. Lietuva išgyveno sudėtingus istorijos momentus, bet neatrodo, kad tie XX amžiaus istorijos padariniai būtų nugrimzdę į praeitį. Kai kas teigia žaidimus tomis pačiomis kortomis, kurios seniai turėjo atsidurti istorijos sąšlavynė.

M. Martinaitis. Neketinu veltis į tuos dabar iškilusius politinius ginčus

dėl lietuvių ir lenkų santykių, kurie, vis atnaujinami, prikeliant senas nuoskaudas, gaivinant jau pradėtus pamiršti dalykus ar tiesiog nesugebant nusimesti praeities pavalkų.

Tos įtampos tarp lietuvių ir lenkų jei kam reikalingos, tai pirmiausia kai kuriems politikams. Jiems svarbu kurti precedentus, provokuoti konfliktines situacijas. Politikams reikia nuolat turėti juos palaikančią grupę, terpę – socialinę ar tautinę, kad atsirastų galimybės veikti, būti žinomais. Antraip jie – niekas. Reikia nuolat kurstyti įžiebtą ugnį, kad išliktų politikos paviršiuje, užimti tas sritis, kurios priklauso kultūrai, natūraliam žmonių bendravimui.

Atsiranda tokios komandos vienoje ir kitoje pusėje. Pažadinamos ir pakeliamos veikti net visokios agresyvios padugnės. Pasirodo, tokias politines varžybas galima sukelti beveik dėl vienos „w“ raidės rašybos.

Mano užmiesčio sodybėlė yra šalia buvusių lenkiškų kaimų, su kurių gyventojais randu ir rasdavau bendrą kalbą. Tai normalūs, paslaugūs, visai nepikti žmonės, kol jų kas nors nesukursto. Ne vien susikalbam, bet ir pasikalbam. Žinau, kad be reikalo negalima užgauti, nes lenkai yra ambicingi. O to labai trūksta lietuviams. Atrodo, kad lietuviai ir vaikšto šiek tiek susikūprinę, vis pasirošę gauti smūgį į nugarą, net ir iš lenkų.

Vėl iškyla tas kalbų klausimas. Tuo tarpu pastebėjau, kad ir jų lenkiška kalba tapo švaresnė, grynesnė, gražesnė. O tai sustiprėjusių, neblogai tvarkomų lenkiškų mokyklų nuopelnas. Juk sovietmečiu lenkai gal net labiau nei lietuviai buvo rusifikuojami, verčiami būti „rusakalbiais“. Ar blogai, kad vaikučiai moka dar ir lietuviškai taisyklingai šnekėti, kartais geriau nei lietuviškai?

Kita vertus, kitataučiai neturi jausis įnamiais, nuomininkais, kas labiausiai tuos Lietuvos gyventojus užgauna. Ar jų neįskaudino tai, kad, sakysime, Vilnijos gyventojams nebuvo laiku sugrąžinta žemė? Kylant Sąjūdžiui, buvo atsiradusi tokia nuostata: šalia esančiam kitos tautos žmogui reikia ką nors padaryti geriau negu sau. Kylant Atgimimui juk jie su mumis ėjo išvien.

Negalima gyventi ir sugyventi užminuotuose laukuose. Tada ateina

svetimi išminuotojai, kaip buvo yrant Sovietų Sąjungai. KGB idėja buvo atplėšti dalį Rytų Lietuvos. Panašiai buvo daroma ir su kitomis respublikomis, stengiantis suleisti dantis į dalį jų žemių ir nepaleisti. Rusija tų dantų kai kur dar neatleidžia iki šiolei. Tada iš Lenkijos sulaukėme rimtos paramos, nes laiku buvo sutramdyti visokie brodavskiai, tsichonovičiai, apie kuriuos dabar nieko negirdėt. Bet atsiranda kiti, kurių nėra kam trambdyti.

Lėktuvo katastrofa Smolensko žemėje, kurioje žuvo Lenkijos prezidentas Lechas Kačinskis ir kiti politinio elito atstovai, buvo savotiška ir jau nusistovėjusių tarpusavio santykių katastrofa. Per keliolika mėnesių ėmė irti geri kaimynystės ryšiai, atrodo, iš abiejų pusių. Tokių dalykų nebuvo ir prezidento Aleksandro Kvasnievskio laikais.

Galima tikrai paklausti, o kur išslapstė Lietuvos vadovai, ką jie darė ir padarė, kad padėtis keistųsi? Valstybių santykiai priklauso ir nuo politinių asmenybių, gal net daugiau, negu atrodo.

Gal jau neliko tokių jungiančių ir telkiančių asmenybių? O kaip neprišiminsi tokio taikdario kaip buvusio Lenkijos Respublikos ambasadoriaus Lietuvoje (1992–1996) prof. Jano Vidackio. Teikia vilčių šiais metais Lenkijos intelektualų pasirašytas laiškas savo valdžios atstovams ir asmeniškai Lenkijos užsienio reikalų ministrui Radoslavui Sikorskui. Galima buvo laukti panašaus Lietuvos intelektualų laiško savo politikams ir lenkų kolegoms. Vėl pražiopsota galimybė tokioje konfliktinėje situacijoje išreikšti savo bendrystę su lenkų žinomais asmenimis. Ar tai ne politinės kultūros stoka?

ML. Jau nesužinosime, ką apie dabartinius santykius pasakytų Č. Milošas, J. Giedroycas, Šventasis Tėvas Jonas Paulius II.

M. Martinaitis. Bet juk nesunkiai galime žinoti, ką jie sakytų. Vėl noriu pakartoti, jog tokios asmenybės ilgai girdimos ir po jų mirties.

Lietuva padarė labai gražų dalyką, paskelbdama Č. Milošo metus. Tuo žingsniu yra pasakoma, kad kultūroje yra likę tiltai tarp tautų ir žmonių, kurių niekam nevalia išgriauti.

Č. Milošo yra daug, jį sunku išsidalinti. Jo užteks visiems.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Farmakognozijos ištakos Lietuvoje: Profesorius Kazimieras Grybauskas

Prof. dr (HP) Ona RAGAŽINSKIENĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Kauno botanikos sodo Vaistinių
augalų mokslo sektoriaus vedėja

Doc. dr. Tauras MEKAS
Lietuvos sveikatos mokslų
universiteto Lietuvos medicinos ir
farmacijos istorijos muziejaus
direktorius Vaistinių augalų skyriaus
įkūrėjas

Prieš 125 metus (1886 08 20) Švenčionių apskrityje, Dotinėnų kaime, gimė Kazimieras Grybauskas – vienas pirmųjų profesionalių farmakognostų – vaistinių augalų tyrėjų, propaguotojų ir vaistažolininkystės pradininkų Lietuvoje.

Jis, savarankiškai pasiruošęs ir išlaikęs keturių gimnazijos klasių egzaminus, kaip ir daugelis senosios kartos inteligentijos atstovų, pradėjo dirbti vaistinėje mokiniu (gizeliu), o vėliau vaistininko padėjėju. Šiuo darbu jis buvo nepatenkintas, todėl baigė aukštąjį farmacijos mokslą Maskvos universitete ir tapo vaistininku. Jis dirbo įvairiose vaistinėse, kartu domėdamasis vaistininiais augalais ir šioje srityje įgydamas daug vertingų žinių.

1924 m. Kazimieras Grybauskas pradėjo dirbti Lietuvos universiteto Kauno botanikos sode. Jis buvo paskirtas Lietuvos universiteto Matematikos–gamtos fakulteto gamtos muziejaus vyresniuoju laborantu ir sukūrė Vaistinių augalų skyrių. Darbo pradžia buvo sunki, vaistinių augalų skyriaus kūrimui nebuvo nei lėšų, nei etatų, nei darbo įrankių bei patalpų. Šį darbą jis atliko su dideliu entuziazmu ir atsidavimu. Atsiminimuose apie tą laikotarpį rašė: „Pats darbų prižiūrėtojas (taip save vadino K. Grybauskas) visus darbus dirbo kartu su padienėmis darbininkėmis, nes matė, kad jo aukštasis mokslas čia nepadės be pavyzdžio fiziniame darbe. Vakare paleidęs darbininkus, prižiūrėtojas su basliu rankose palieka budėti iki vėlyvos nakties arba dažnai ir visą naktį saugo savo apsodintus laukelius, kad aplinkinių gyventojų galvijai jų nesugadintų. Taip pat buvo pradėtas vadovavimo darbas vaistinių augalų skyriuje, net iki kitų metų nė žodžiu neužsimenant apie atlyginimą“.

Nuo 1924 metų – prieškarinių Lietuvos Nepriklausomybės laikotarpio, būdamas tyrinėjimų moksliniu vadovu, pradėjo naują vaistinių augalų mokslinių tyrinėjimų kryptį – vaistinių augalų rūšių bei veislių introdukciją ir perspektyvių auginimą Lietuvos sąlygomis. Jis inicijavo techninių (apynių), miško vaistinių augalų ir vaistingųjų daržovių auginimą bei tyrinėjimą. Tuo laikotarpiu buvo apibendrinti tyrimų duomenys paprastojo apynio 24 veislių, introdukuotų iš Vakarų Europos, ir atrinktos penkios tinkamos auginti Lietuvos sąlygomis. Apynių žaliava buvo naudojama farmacijoje ir maisto pramonėje.

Nuo 1940 m. K. Grybauskas vadovavo Vytauto Didžiojo universiteto Kauno botanikos sodui. Antrojo pasaulinio karo metais labai nukentėjo botanikos sodo augalų kolekcijos, ypač – Augalų sistematikos skyriuje. K. Grybauskui pavyko įtikinti karinės vadovybės atstovus, kad vaistiniai augalai galės kompensuoti vaistų stygių armijai. Vaistinių augalų skyrius, anksčiau užėmęs 1,5 ha plotą, 1943 m.

buvo išplėstas iki 6 ha, o 1944 m. buvo planuojama apsodinti vaistiniaus augalais 25–30 ha – Vytauto Didžiojo universiteto Kauno botanikos sodas buvo išgelbėtas nuo sunaikinimo.

Tiriamų vaistinių augalų rūšių ir veislių skaičius didėjo: 1927 m. jų buvo 78, o 1938 m. – 200.

Plėtėsi ir tyrimų apimtys: vaistinių augalų pradiniai tyrimai buvo vykdomi ne tik bandymų plotuose bei augalų kolekcijose, laboratorijoje atliekant vaistinės augalinės žaliavos cheminę analizę. Prof. K. Grybauskas daug dėmesio skyrė augalams, kuriuose kaupiasi eteriniai aliejai. Jis spausdino mokslo populiarinimo straipsnius apie augalų, kuriuose kaupiasi eteriniai aliejai, auginimo naudą, sudomindamas vaistinių augalų augintojus ir vaistinės augalinės žaliavos perdirbėjus.

Jis modernizavo ir patobulino įrangą vaistinių ramunių žiedų rinkimui, įvertindamas ekonominį efektą.

K. Grybauskos mokslinio darbo rezultatas – biologijos mokslų daktaro disertacija „Fenologinis žiedadulkių kritulių spektras“ ir parengtas žiedadulkių albumas.

Vaistinių augalų tyrinėjimų tęstinumas ir aktualumas

Po K. Grybauskos mirties, 1954 m. paskelbtame straipsnyje, apibendrinti 1924–1949 metais atliktų vaistinių augalų pirminių introdukcijos tyrimų duomenys. Ištyrus vaistinių ir techninių augalų 224 rūšis (iš jų 187 rūšys introdukuotos, 37 – vietinės floros), įvertintos šių augalų adaptacinės savybės, jų vaistinės augalinės žaliavos kiekybė ir kokybė. Pažymėta, kad „platus ir sudėtingas auginamų vaistinių augalų įvertinimo ir atrankos darbas Kauno botanikos sode dar toli gražu nebaigtas“.

Nuo 1924 m. iki šiol Vytauto Didžiojo universiteto Kauno botanikos sodo Vaistinių augalų skyriuje vaistinių augalų tyrimai buvo plečiami: Vaistinių augalų skyrius performuotas į sektorių, vėliau – į laboratoriją, mokslo sektoriui sudarant galimybes vykdyti perspektyvių vaistinių augalų detalius tyrimus. Sukurtos 30 perspektyvių vaistinių augalų auginimo rekomendacijos. Dalis šių vaistinių augalų yra introdukuoti iš vietinės floros, o didžioji jų dalis – iš kitų geografinių regionų.

Dabar Vytauto Didžiojo universiteto Kauno botanikos sodo Vaistinių augalų mokslo sektoriuje kuriamos, gausinamos, plečiamos ir tiriamos unikaliais Baltijos šalių regione vaistinių augalų kolekcijos – farmakognostinis sodas – tai muziejus po atviru dangumi. Vaistinių augalų kolekcijoje augalai suskirstyti farmakognostiniu principu pagal biologiškai aktyvius junginius. Joje auginama 419 rūšių, priklausančių 222 gentims ir 81 šeimai. Apynių kolekcijoje auginama 30 veislių ir 19 apynio kolekcinių pavyzdžių iš natūralių augaviečių. Prieskoninių ir medingųjų augalų kolekcijoje auginamos 134 rūšys, priklausančios 77 gentims ir 63 šeimoms. Šiose augalų kolekcijose auginamos, saugomos ir tiriamos 26 retos ir nykstančios vaistinių, prieskoninių (aromatinių) augalų rūšys Lietuvoje.

Šie augalai yra Lietuvos augalų nacionalinių genolinių išteklių sudedamoji dalis, mokslo ir studijų objektas bei švietėjiška-mokomoji bazė

■ Nukelta į 16 p.

ASMENYBĖ

Gyvenimo uždavinius spręsti sekėsi sunkiau negu matematikos lygtis

■ Atkelta iš 1 p.

pagerbimo iškilmes. Į universiteto Baltojoje salėje jo 90-mečio jubiliejui skirtą parodą veikiausiai neis, nes būtų sunku laiptais pakilti į pusketvirtą aukštą, kur yra Baltoji salė. Bent taip jubilias tvirtino šių eilučių autoriui. O kitą dieną į iškilmingą Senato posėdį ir jo garbei rengiamas iškilmes Šv. Jonų bažnyčioje ateis. Atvyko ir rugpjūčio 19 d. į LR Prezidentūrą, kur Lietuvos Prezidentė Dalia Grybauskaitė priėmė visuomeninio sambūrio „Partiris“ narius, buvo aptartos sambūrio keliamos Lietuvai svarbios problemos. Prezidentė Dalia Grybauskaitė pasveikino profesorių J. Kubilių 90-mečio proga. Veikiausiai ras būdą jubiliatą pasveikinti ir Lietuvos mokslų akademija, kurios tikruoju nariu J. Kubilius yra jau daug metų.

Sveikina jubiliatą ir Lietuvos mokslininkų laikraštis „Mokslo Lietuva“. Spausdiname pašnekesį su profesoriumi.

Garbingame ilgaamžių būrelyje

Mokslo Lietuva. Gerbiamasis Profesoriau, olimpietiškai ramiai pasitinkate dar vieną reikšmingą savo gyvenimo jubiliejų. Oficialaus posto neužimate, tad ir pavyduoliai ar pataikūnai Jūsų nebesupa. Tikriausiai galėtumėte pasakyti, kad bent šia prasme tautos kokybė gerėja.

Jonas Kubilius. Šia prasme ir mano savijauta gerėja. Aplink mažiau ir kitokių žmonių, kurie jausdavo malonumą įgelti, įkąsti, kai tik tokia galimybė atsiradavo. Žinoma, ir anksčiau nesiskųdavau mane supusiais žmonėmis, kai dirbau aktyvų darbą. Vienas kitas atsiradavo, kurie norėdavo mane apgauti, bet tai niekis, nevertas didesnio dėmesio. Svarbiausi buvo kiti dalykai, o Vilniaus universiteto kolektyvas, kai buvau rektorius, dirbo visai neblogai, aplink save visada turėjau žmonių, kuriais galėjau pasitikėti, remtis. Mes kartu daug ką darėme ir padarėme. Taip ir praėjo gyvenimas.

ML. Leiskite paprieštarauti: gyvenimas nesibaigė, tęsiasi. Visada malonu Jus matyti įvairiuose Vilniaus universiteto ir Lietuvos mokslų akademijos renginiuose, parodų atidarymuose. Jūsų interesų pla-

Iškilusis matematikas prof. Jonas Kubilius su Vilniaus universiteto matematikos muziejaus vadovu dr. Henriku Jasiūnu parodoje Radvilų rūmuose prie savo portreto, kurį 1991 m. nutapė dailininkas Vytautas Ciplijauskas

tumo būtų galima palinkėti kiekvienam žmogui, taip pat ir aktyvumo, suinteresuotumo ne tik mokslo, bet ir kultūros dalykais.

J. Kubilius. Prieš porą metų pradėjau gulinėti ligoninėse, o po visokių procedūrų ir dietų jau visi kostiumai man tapo per dideli. Nieko nepadarysi – amžius. 90 metų nedaug kas sulaukia, bet kai kam iš matematikų pavyksta sulaukti. Maskvoje gyvena akademikas Sergejus Michailovičius Nikolskis, gimęs 1905 metais. 2010 m. Maskvoje jo 105-ųjų gimimo metinių proga buvo surengta mokslinė konferencija, kurioje dalyvavo ir pats sukaktuvininkas.

2002 m. Insbriuke, Austrijoje, mirė Leopoldas Vietoris (Leopold Vietoris, lietuviškai turėtume tarti Fitoris), gimęs 1891 metais. Vadinas, gyveno beveik 111 metų (110 metų ir 309 dienas). Jis yra vienas iš matematinės topologijos, matematinės homotopijos kūrėjų, reikšėsi ir kitose matematikos srityse.

Žinoma, tai reti atvejai – toks matematikų, apskritai mokslininkų ilgaamžiškumas. Reti, bet sutinkami atvejai: mano kaimynas habilituotas biomedicinos mokslų daktaras Kazys Ambrozaitis gimė 1911 metais. Jis – gydytojas rentgenologas, nuo 1995 m. yra Lietuvos veiklios ilgaamžystės akademijos viceprezidentas. Mudu su K. Ambrozaičiu gimėme liepos mėnesį, K. Ambrozaitis liepos 24 dieną ir dešimt metų anksčiau už mane.

Mano amžiaus yra profesorius Algimantas Marcinkevičius, modernios širdies chirurgijos Lietuvoje kūrėjas. Pirmasis Lietuvoje padaręs inksto ir širdies persodinimo operacijas tapo ir organų transplantologijos pradininku Lietuvoje. Gimęs 1921 m. balandžio 15 d., tad trimis mėnesiais vyresnis už mane.

ML. Tokioje garbingoje draugijoje malonu švęsti jubiliejus.

J. Kubilius. Tas tai taip, bet tokia me amžiuje jau labai jaučiama metų našta. Darbingumas ne tas, apima mie-

guistumas, kojos nemiklos. Laimei, dar galva negaliu skūstis, bet ir ji nebe ta kaip jaunystėje.

Namuose išspręsto mokyklinio uždavinio galia

ML. Pamėginkime prisiminti Jūsų gražaus, nors ir labai nelengvo, gyvenimo esminius momentus, savaip lūžio akimirkas, o gal ir lemtingus etapus. Žinoma, jeigu visa tai nebus per daug sudėtinga vėl prisiminti ir iš naujo išgyventi, jeigu visa tai nepareikalaus per daug jėgų.

J. Kubilius. Žinoma, prieš atsakant reikia pagalvoti. Pradėti norėčiau nuo Raseinių gimnazijos, kurioje teko mokytis 1935–1940 metais. Taip jau susiklostė sąlygos, kad gimnazijoje matematika susidomėjau labiau, negu kitais dalykais. Visi man dalykai sekėsi, mėgau juos ir dabar tebemėgstu. O tada buvo toks nuotykis. Buvau ketvirtoje gimnazijos klasėje, matematiką mums dėstė Vytauto Didžiojo universiteto auklėtinis mokytojas Jonas Matulionis (1906–1993), Raseinių gimnazijoje mokytojaves 1933–1941 metais.

ML. Ar ne tas pats J. Matulionis, iš kurio aukštosios matematikos vadovėlio mokėsi jau po Antrojo pasaulinio karo Lietuvos studentai?

J. Kubilius. 1950 m. J. Matulionis parašė pokaryje pirmą lietuvišką dviejų dalių vadovėlį aukštosios mokykloms „Aukštoji matematika“. Buvo keli šio vadovėlio leidimai, o 1972 m. už jį J. Matulionii buvo sutekta Lietuvos valstybinė premija.

Tai štai J. Matulionis mokė mus Raseinių gimnazijoje. Kaip mokytojas buvo šiaip sau, nors vertinu gal pernelyg kritiškai, jau iš šių dienų pozicijos. Pasakykite taip: buvo geras mokytojas. Turėjo vieną ypatybę: duodavo namų darbams sunkius uždavinius. Kartą mums uždavė geometrijos brėžimo uždavinį. Man šiaip taip tą uždavinį namie pasisekė išspręsti gana originaliu būdu, kurio ir šiandien tikriausiai neįstengčiau atkurti. Daugiau niekas klasėje to uždavinio neišsprėdė, tad J. Matulionis išsikvietė mane prie lentos. Mėginau aiškinti sprendimą, bet ar kas suprato, negalėčiau prisiminti. Kaip ten bebūtų, buvo pripažinta, kad

aš tą uždavinį išsprėdžiau, savotiškai pagarsėjau kaip klasės matematikas.

Tai buvo man tam tikras stimulas. Juk buvau kaimo vaikas. Keliese samdydavomės mieste kambarį, gyvenome trise: mano tolimas gal penktos kartos pusbrolis ir kaimynas, kuris buvo aštuntokas, vadinas, gimnazistas abiturientas. Jis dar gyvas, o įdomu dar tai, kad jis buvo taip pat Kazys Ambrozaitis, kaip ir mano dabartinis šimtmetis kaimynas profesorius. Ir kas ne mažiau įdomu ir keista: tas K. Ambrozaitis taip pat yra gydytojas rentgenologas! Gyvena Čikagoje. Argi ne retas sutapimas!¹

ML. Supratau, kad Kazys Ambrozaitis Jūsų gyvenime suvaidino tam tikrą vaidmenį?

J. Kubilius. Būdamas kiek vyresnis, abiturientas, K. Ambrozaitis turėjo visus reikalingus gimnazijos vadovėlius. Kai mane mokytojas J. Matulionis pagyrė už išspręstą sunkų geometrijos uždavinį, man atsirado papildomas noras stengtis. Pamėginau iš K. Ambrozaičio turėtų matematikos

¹ J. Kubiliaus kambariokas išties vertas prisiminti. Kazys Ambrozaitis gimė 1918 m. Naukaimyje, Šimkaičių valsčiuje, Raseinių apskrityje. Vytauto Didžiojo universitete studijavo mediciną, dalyvavo Birželio sukilime 1941 metais, buvo Lietuvos aktyvistų fronto Kauno štabo narys. Studentų korporacijos „Gaja“ pirmininkas 1943 m., antinacinio pasipriešinimo dalyvis. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, baigė Tiubingeno universitetą, apsigynė doktoratą. Nuo 1949 m. gyveno JAV, Niujorke ir Klyvlende dirbo radiologu. Dalyvavo Korėjos kare. 1953 m. grįžęs dirbo ligoninėse netoli Čikagos. Daug metų buvo Ligoninių radiologijos departamento direktorius. JAV lietuvių bendruomenės, Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto, Lituanistikos tyrimo ir studijų centro bei kitų organizacijų narys, fondo „Į laisvę“ pirmininkas nuo 1962 metų. K. Ambrozaitis su kitais įkūrė Lietuvių fondą, buvo jo valdybos ir tarybos pirmininku, vienu iš Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumų organizatorių, jo organizacinio komiteto pirmininku. (G. Z. past.).

Jonas Kubilius Vilniaus universiteto Fizikos fakultete su kolegomis: jau a. a. tuometiniu Lietuvos mokslų akademijos prezidentu akad. Zenonu Rokumi Rudziku, Vilniaus universiteto mokslo reikalų prorektoriumi prof. Juru Baniu, rektoriumi akad. Benediktu Juodka, Kvantinės elektronikos katedros profesoriumi Algirdu Petru Stabiniu ir katedros vadovu akad. Algiju Petru Piskarsku

vadovėlių kiek daugiau pasiskaityti. Savo nuostabai įsitikinau, kad vadovėlių „įkandų“ ir savarankiškai. Per tuos vienus metus, kol gyvenome kartu, aš perskaičiau visą gimnazijos matematikos kursą. Kiek išmokau, šiandien man būtų sunku pasakyti, bet svarbiausia, kad supratau, ką aš ten skaičiau.

ML. *Ką besakytumė, bet tai jau buvo pasireiškę gabumai matematikai. Ar kas nors giminėje panašiais gabumais pasižymėjo?*

J. Kubilius. Mano tėvai buvo paprasti žmonės, darbštūs valstiečiai. Tėvas XIX a. pabaigoje buvo baigęs triklasę pradžios mokyklą, tais laikais tai jau buvo šviesus žmogus. Juk daug kaimo žmonių nei skaityti, nei pasirašyti nemokėjo. Privalomas pradinis mokslas Lietuvoje buvo įvestas tik 1928 m. – dešimtaisiais nepriklausomybės metais. Žodžiu, mokslas mane traukė, varu vartyti nereikėjo.

Tą lemtingą Lietuvai dieną

ML. *Supratau, kad Jus traukė mažne vienodai visi mokslai, taip pat ir humanitariniai.*

J. Kubilius. Gal ne visai vienodai, bet mėgau ir kitus dalykus – grožinę literatūrą, istoriją, gamtos mokslus. Baigiau gimnaziją 1940 m. birželio 15-ąją, tą dieną gavau brandos atestatą.

ML. *Dar viena virsmo data ne tik Jūsų, bet ir visos Lietuvos gyvenime. Kokia ta diena Jūsų atmintyje išliko?*

ti? Reikėtų studijuoti. Studentams kar tarnybą keleriems metams atidėdavo, bet po to reikdavo pusantrų metų atitarnauti kariuomenėje. Studijuoti tekdavo gerokai ilgiau, nei šiais laikais. Studentams buvo keliami visai kiti reikalavimai, tekdavo užsidirbti pragyvenimui, nes ne kiekvieno tėvai įstengdavo paremti. Tai štai kad nereiktų pusantrų metų tarnauti kariuomenėje, daug kas pasilengvindavo sau likimą – įstodavo į Karo mokyklą. Joje reikėdavo mokytis apie metus, išeidavo būdami atsargos leitenantais. Daug kas tuo naudojosi, stengdavosi „sutaupyti“ pusę metų kar tarnybos sąskaita.

Tokia išimtimi ir aš norėjau pasinaudoti įstodamas į Karo mokyklą. Išėjo kitaip. Tais metais, 1940-aisiais, į Karo mokyklą stėjo kaip niekad daug norinčiųjų mokytis.

ML. *Jaunimą paveikė sovietų okupacija?*

J. Kubilius. Manau, kad taip. Buvome auklėjami patriotiškai, iš mano aplinkos į Karo mokyklą stėjo, ko gero, daug vyrų. Mokyklos vadovybei tas stojančiųjų antplūdis sudarė didelių rūpesčių, norint pasirinkti tinkamiausius. Vadovybė rinkosi, ir galop priėmė visus, išskyrus tris asmenis. Tarp jų ir aš buvau atmetas.

ML. *Dėl nedidelio būsimam kari-ninkui ūgio?*

J. Kubilius. Ne, formuluotė kitaip skambėjo: „dėl labai blogos

universitetas. Veiklos studija ir atsime-nimų publikacija“ (2006).

Žinau, kad dr. Algirdas Končius buvo užsimojęs įrodyti, jog pirmojo iš lenkų atgautojo Vilniaus universiteto rektorius vardas turėtų priklausyti jo tėvui, prof. Ignui Končiui. Nemanau, kad istoriją būtina tempti ant savo kurpalio. Bet kuriuo atveju I. Končius yra daug Lietuvai nusi-pelnusi ir gerbtina asmenybė. Buvo ne-blogas fizikas, gerai dėstė studentams. Vokiečių okupacijos metais I. Končius vadovavo Savitar-pio pagalbos orga-nizacijai, kuri šelpė daugybę žmonių, kuriems reikėjo pa-galbos. I. Končiaus nuopelnai toje or-ganizacijoje labai dideli.

ML. *Ar jums teko klausytis I. Končiaus paskaitų?*

J. Kubilius. Ne-teko. Užtat klausiau Antano Žvirono fizikos paskaitų. Buvo labai geras dėstytojas. Vilniaus universitete dirbo 1940–1945 m., 1943 m. tapo pogrindinio Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK) Vilniuje pirmin-

ML. *Tai kaip čia išsėina, kad gyvenime jums labai prie širdies literatūra, istorija, muzika? Lyg ir ne visai tikslūs dalykai?*

J. Kubilius. Tai paveldėta iš mokyklos. Jau tada tais dalykais domėjausi, gimnazijoje net buvau paskirtas vadovauti literatūrai būreliui. Bet man taip pat teko vadovauti ir matematikų, taip

nerolas Povilas Plechavičius². Jis tuos į kvietimą atsiliepusius 20 tūkst. vietinės rinktinės vyrų įsivaizdavo kaip būsimos Lietuvos kariuomenės užuomazgą. Ap-ginkluodami plechavičiukus vokiečiai tikėjosi svetimu krauju kovoti prieš besiveržiančius bolševikus. Ir iki P. Plechavičiaus Vietinės rinktinės su-

Prof. Jonas Kubilius prie darbo stalo

pat ir dar kitiems būreliams. Tie mokykliniai pomėgiai mane lydėjo visą gyvenimą.

ML. *Ar tai reiškia, kad truputį pasiblaškę tarp tikslųjų ir humanitarinių mokslų?*

J. Kubilius. Blaškymosi nebuvo, tiesiog mokytojai manimi pasitikėjo. Būreliams vadovauti mane skirdavo kaip gerą mokinį. Universitete pirmaisiais studijų metais man studijuoti nebuvo sunku, turėjau laisvesnio laiko, bet irgi mėgdavau visur nosį įkišti. Gimnazijoje man neteko mokytis chemijos, nes vidurinio mokymo programoje šios disciplinos nebuvo. Todėl universitete ėjau pasiklausyti Kazimiero Daukšos chemijos paskaitų, susidomėjau šiuo mokslu, man patiko. Į Filologijos fakultetą nueidavau paklausti prof. Vinco Mykolaičio-Putino paskaitų. Lektorius jis nekoks buvo, skaitydavo paskaitas nuobodokai, bet giliai. Paprastai skaitydavo iš parašyto teksto. Man pirmiausia būdavo įdomu to meto garsenybes pamatyti.

Universitete karo metais

ML. *Kas Lietuvoje ir Vilniaus universitete pasikeitė vokiečių okupacijos metais?*

J. Kubilius. Mokytis pasidarė daug sunkiau. Į vokiečius iš pradžių žvelgėme kaip į išvaduotojus, bet atsargiai. Sovietai per metus laiko buvo visiems pakyrėję, o labiausiai savo vardą jie susiteršė 1941 m. birželį pradėtaisiais žmonių trėmimais.

Iš vokiečių buvo daug tikėtasi, man-nyta, kad jie leis lietuviams tvarkytis sava-jame krašte. Nepasiteisino, vokiečiams viskas tebuvo žaidimas. Bet iš vokiečių tokio spaudimo, kaip iš sovietų nebuvo. Sovietų politrukai, jau nekalbu apie enkavedistus, buvo labai nemalonūs. Žinoma, labai greitai ir vokiečiai parodė savo tikrąjį veidą. Kol jiems sekėsi, jie buvo labai išdidūs, iš aukšto žiūrėjo į lietuvius ir visus nevokiečius. Kai gavo lupti prie Stalingrado, tai prireikė pagalbininkų, prasidėjo jaunimo vilionės eiti į vokiečių kariuomenę. Buvo pradėti organizuoti SS batalionai, bet lietuviai į juos nėjo. Tai buvo atsakas į Vokietijos nenorą pripažinti Lietuvos Laikinosios vyriausybės ir bet kokio Lietuvos savarankiškumo.

ML. *Kas vis dėlto nulėmė, kad pasirinkote būtent matematiką? Juk galėjote rinktis ir humanitarinius mokslus, kurie jums taip pat patiko.*

J. Kubilius. Man labiausiai patiko, kad matematikoje viskas tikslu, griežta. Kituose moksluose ne visai taip.

formavimo buvo lietuviškieji daliniai, kurie daugiausiai buvo panaudojami Vilniuje.

ML. *Kaip tuose įvykiuose jautėsi studentai, tarp kitų ir Jūs?*

J. Kubilius. Mūsų studijos karo metais pasidarė labai nelengvos. Universitete net ir žiemą patalpos nebuvo kūrenamos. Matematikų dalis patalpų buvo šildomos, ir tai jau buvo gerai – paskaitų buvo galima klausyti. Kituose fakultetuose kuru nesugebėta pasirūpinti, teko vargti. Bene blogiausias dalykas buvo alkis. Pagal vokiečių maisto korteles, jeigu pasiimi savaitės normą, tai gali iškart suvalgyti ir likti alkanas. Iki 1942 m. sausio 1-osios jokios pagalbos nebuvo galima gauti iš kaimų, kuriuose gyveno daugumos studentų tėvai. Matyt, vokiečiams fronto reikalams reikėjo transporto, todėl pirmą karo pusmetį galiojo griežti ribojimai. Vėliau pagerėjo susisiekimo reikalai, buvo leista siųsti siuntinius, atsivežti lašinių, mėsos. Tada jau gyvenome. Tačiau norint kažkur važiuoti, reikėjo gauti specialius leidimus, o kitų susisiekimo priemonių nebuvo.

Bus daugiau.

Kalbėjęsi Gediminas Zemlickas

² Iš 13 suformuotų batalionų P. Plechavičius 7 nusiuntė į Rytų Lietuvą, kur veikė sovietiniai partizanai ir lenkų Armija Krajova. Ši armija kariavo ne tik prieš vokiečius, bet ir prieš lietuvius, jos siekis buvo Vilniją vėl jėga prijungti prie Lenkijos. Ne paslaptis, kad iš vokiečių ir P. Plechavičiaus vietinė rinktinė, ir Armija Krajova gaudavo ginklų. Kai P. Plechavičius nepakluso vokiečių reikalavimui jų žinion perduoti rinktinę, jis buvo suimtas ir su savo štabo karininkais uždarytas Salaspilio koncentracijos stovykloje. Laimė, generalas dar prieš suėmimą davė įsakymą atsargos mokomojo bataliono Marijampolėje kariūnams ir kareiviams išsiskirstyti. 86 P. Plechavičiaus kariai, nespėję pasitraukti, vokiečių buvo sušaudyti Aukštuosiuose Paneriuose, dar pusketvirto tūkstančio buvo suimti ir išsiųsti į Vokietijos pagalbinus dalinius. Likę gyvi vėliau išėjo į Lietuvos partizanus, kovoję prieš bolševikus. (G. Z. past.).

Prof. Jonas Kubilius su prof. Stasiu Vaitekūnu, prof. Kęstučiu Makariūnu ir dr. Algirdu Vincu Kanauka

J. Kubilius. Buvome užmiestyje tokiaime vakarėlyje, grįžtame, o per Raseinius tankai važiuoja su raudonomis žvaigždėmis. Traukia Žemaičių plentų. Jau buvo vadinamas Žemaičių plentu, bet mažai panašus į šiaurinę magistralę. Pakeliui vienas tankas įvažiavo į tokį namelį, kuriame po to žiojėjo didelė skylė.

Žinoma, mums, abiturientams, išliko esminis klausimas: ką toliau veik-

sveikatos“ – taip buvo parašyta atmetant mano kandidatūrą.

ML. *Puikus anekdotas Jūsų 90-mečio jubiliejui!*

J. Kubilius. (Juokiasi). Gal ir gerai, kad nepriėmė, nes tuos, kuriuos priėmė, sovietai greitai išvaikė. Ne tas kontingentas atėjo, kokio jie norėjo. O dėl mano „labai blogos sveikatos“, tai nieko mums neiškino. Tiesiog reikėjo bent keletos jaunų žmonių atsikratyti, pasirinkimas krito ant mūsų trijulės.

Pomėgis matematikai atvedė į Vilniaus universitetą

J. Kubilius. Tada man nieko kito neliko kaip stoti į univesitetą. Vilnius jau buvo gražintas Lietuvai, kūrėsi lietuviškas universitetas. Iš laikinojo valdytojo prof. Igno Končiaus universitetą perėmė pirmasis išrinktasis rektorius prof. Mykolas Biržiška. Manau, kad tuo metu jis buvo tinkamiausias kandidatas užimti rektorius pareigas. Apie tai rašoma prof. Vyginto Pšibilsio knygoje „Mykolas Biržiška ir Vilniaus

inku. 1944–1945 m. buvo Vilniaus universiteto Fizikos ir matematikos fakulteto dekanu. 1945 m. vasarį sovietai A. Žvironą areštavo ir nuteisė 25 metams lagerio. Kalėdamas Abezėje susirgo džiova. 1954 m. liepą grįžo į Lietuvą, bet spalio 6 d. Vilniuje mirė.

Man karo metais teko klausytis ir kitų fizikų paskaitų, bet kaip dėstytojas labiausiai pasižymėjo A. Žvironas. Gimnazijose mums fiziką dėstė ant lentos, kurioje kreida ir buvo išrašomas mokyklinis fizikos kursas, o Vilniaus universitete išvydome laboratorijas, eksperimentus. Tai buvo visai kita fizika.

ML. *Jūs iškart įstojote studijuoti matematikos, o ne fizikos?*

J. Kubilius. Iškart įstojau studijuoti matematikos, kuri buvo dėstoma dideliame Matematikos gamtos fakultete.

ML. *Kas vis dėlto nulėmė, kad pasirinkote būtent matematiką? Juk galėjote rinktis ir humanitarinius mokslus, kurie jums taip pat patiko.*

J. Kubilius. Man labiausiai patiko, kad matematikoje viskas tikslu, griežta. Kituose moksluose ne visai taip.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2010 m. Mokslo Lietuva vykdo projektą Mokslo, visuomenei ir kultūrai. Siekdama populiarinti laikraštįje publikuojamą medžiagą redakcija leidžia naudotis publikacijomis tol, kol Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia minėtą projektą.

MENAI

Menininkai gražina skolą Tėvui Stanislovui ir Paberžei

Saulius KRUOPIS
Plenero vadovas

Iki šiol jauki ir kamerinė šimtmetė Paberžės klebonijos aplinka slepia savyje paslaptį ir nepaprastą šios apylinkės istoriją. 2005 metais išėjus Tėvui Stanislovui anapilin, vis rečiau čia lankosi ar sugrįžta žmonės. Visi žinome, kad dar neseniai Paberžė buvo dvasinės traukos centru.

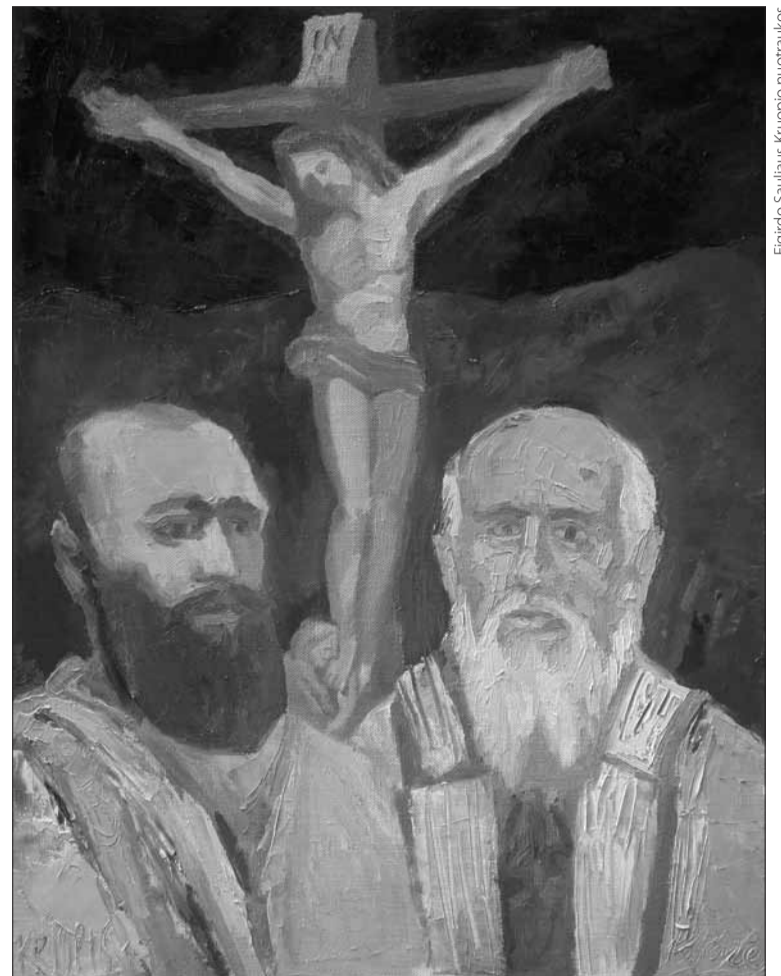
Pernai į mūsų pirmąjį tapybos plenerą „Paberžės vasara“ atvyko per dvidešimt skirtingų menininkų, jau anksčiau pažinusių garbų Tėvą Stanislovą. Gyvenome prisiminimais, tapėme 1863 sukilimo muziejui paveikslus, daug skaitėme istorinių knygų... Mane asmeniškai labai nustebino tas faktas, kad būtent čia, Paberžėje, 1863 m. buvo iškelta sukilimo vėliava, kad būtent čia prasidėjo trečiasis sukilimas Lietuvoje. Pribloškiantys atradimai ir faktai, kad vėlyvą rudenį kunigas Antanas Mackevičius čia, į Paberžę, sugrįžo jau su 600 sukilėlių būriu. Taigi menkai ginkluotiems, neturintiems kariavimo patirties sukilėliams teko kovoti su dešimt kartų gausesniu, gerai ginkluotu, patyrusiu priešu. Caro žandarams niekaip nepavyko suimti charizmatiškojo A. Mackevičiaus, sukilėlių būrio vado. Tik klasta ir išdavystė jis buvo sučiuptas, vėliau nuteistas ir pakartas.

Šiomet Paberžėje aš gyvenau ir kūriau išgilinęs į istoriją, įsijautęs į patriotines nuotaikas. Mane įkvėpė paprastų žmonių, valstiečių pasiaukojimas ir kova, iššūkis neteisybei ir svetimųjų prievartai. Visa ši kova – tautinis išsivadavimas pasikartojė po šimtmečio, jau Tėvui Stanislovui gyvenant Paberžėje.

Savo vizijas ir estetines išraiškas transformavau tapybos drobėje, kompozicijoje „Du Paberžės titanai“. Vaizdavau dvi asmenybes, du tautos vedlius, du kunigus barzdočius: Antaną Mackevičių ir Stanislovą Dobrovolskį sukilimo vėliavos fone. Nepasitenkęs tik viena kompozicija, nutapiau net tris, ieškodamas išraiškos ir galutinio sprendimo.

Nijolė Stunskaitė-Vilkė taip pat ieškojo tinkamiausios išraiškos tapydami grubioje, maišinėje drobėje kunigą A. Mackevičių. Ji naudojo nuotrauka kada jis kalėjo kalėjime, buvo barzdotas, liūdnas bet labai vyriškas, tvirtos dvasios. Skulptorė, pažinusi Tėvą Stanislovą nuo 1981 m. Asta Vasiliauskaitė pernai raižė medyje angelus, o šiemet drobėje vaizdavo sukilėlius. Pernai, mūsų pristatymo parodoje, ji eksponavo skulptūrinę galvą-biustą, vaizduojantį Tėvą Stanislovą. Tai skola ilgamečiui Paberžės klebonui, kuris jos yra paklausęs: ką man padarysi?... Mūsų paroda visada eksponuojama medinėje Paberžės bažnyčioje. Supratingumu ir dėkingumu pasižymi dabartinis Paberžės klebonas poetas Skaidrius Kandravičius. Šiomet ir jis buvo barzdotas, ir jam teko man pozuoti – tapiau jo portretą, linksmai įvardindamas, kad tai trečiasis Paberžės titanas... Tapybos pleneras Paberžėje vadinasi „Paberžės vasara“, tačiau turi dar ir kitą pavadinimą – „PO MŪŽŲ SPARNAIS“. Visi vizualūs ir vaizduojamieji menai persipina po Paberžės dangumi: tapyba, fotografija, videomenas ir net poezija. Bažnyčioje ir klebonijos verandoje iškabintos Rimo Akutaičio ir Juozo Valiušaičio nu-

traukos. Mūsų bandymas Paberžėje surengti kūrybinę stovyklą-plenerą, skirtą Tėvui Stanislovui atminti pritraukia skirtingus menininkus. Aš, kaip plenero organizatorius visiems sakau: „Tiesiog atiduodam skolą Jo šviesiam atminimui, dvasinių vertybių šaukliui Tėvui Stanislovui“. Jį pažinojau dar jaunystėje, pirmą kartą čia lankiausi 1976 metais ir daug tada fotografavau. Studijuodamas Vilniaus dailės akademijoje vežiausi draugus ir smalsuolius, ieškančius dvasingumo ir tikėjimo. Ne kartą Paberžėje esu sutikęs Naujuosius metus, kartu su J. Ivanauskaitė, R. Čiurlioniu, R. Idzeliu klausėmės tėvo Stanislovo rekolekcijų apie laiką, apie mus, menkus ir galingus žmones. 1988 rugsėjo 29 d., ką tik gimus Sąjūdžiui, buvo įsimintinas nuotykis. Paberžėje tada šventėme Tėvo Stanislovo 70-metį. Mūsų, jaunuolių, buvo tikrai daug, o kitą dieną vieni ponai pasisiūlė mane, studentą parvežti į Vilnių. Važiuojant atpažinau: tai tas žmogus, operatyvininkas, kuris 1981 m. mano namuose darė kratą, o vėliau dar ir tardė. Keistos asociacijos mane užvaldė. Vilniuje šis žmogus išlaipino mane prie Vidaus reikalų ministerijos, prie Kadedros aikštės, o vos kelis žingsnius žengęs atsiradau prie badaujančiųjų vagonėlio, prie P. Ciziko, A. Andreikos ir kitų. Tik vėliau, pasirodžius A. Juozaičio, G. Ilgūno, V. Morkūnaitės ir kitų knygoms sužinojome, kad dar sovietiniais laikais dauguma važiavo į Paberžę semtis išminties ir gerosios energijos iš Tėvo Stanislovo. Jis mums suteikė stiprybės ir dvasinių jėgų nepalūžti sudėtingame ir prieš-

Sauliaus Kruopio paveikslas „Du Paberžės titanai“ (2011, aliejus, drobė, 90 x 70)

taravimų kupiname pasaulyje. Dauguma, kas ten lankėsi, atvykdavo tik imti – imti sau, imti artimiesiems ar imti tikėjimo dėl visų mūsų ir tėvynės.

Dabar atėjo laikas atiduoti pagarbą ir atminimą Tėvui Stanislovui.

Mūsų antrasis apsilankymas Paberžėje buvo vainikuotas šiauliečio dokumentalisto, videomenininko ir režisieriaus Gedimino Berzino ir Kęstučio Druskevičiaus filmu apie 2010 metų Paberžėje kūrčius menininkus.

Grupinė pleneristų nuotrauka atminčiai. Iš kairės sėdi: ukmergietė Nijolė Stunskaitė – Vilkė, klaipėdiečiai Borisas Jokubauskis su žmona Violeta Jokubauskiene, plenero vadovas Saulius Kruopis (Vilnius), šalia sėdi Karaliaučiaus menininkė Katja Čerevko, guli Eigirdas Kruopis, šios nuotraukos autorius (spėjo atbėgti). Antroje eilėje iš kairės stovi: Paberžės klebono šeimininkė ir mūsų globėja Kristina, vilnietis Vincas Matonis, Paberžės klebonas poetas Skaidrius Kandravičius, ignalinietė Nijolė Kujalytė, vilnietė skulptorė Asta Vasiliauskaitė, plenero maitintoja, mokyklos kavinės vedėja Vida ir plenero menotyrininkas, Vilniaus Čiurlionio namų direktorius Stasys Urbanas

Šiaurietis Delvis Udryns pernai paliko visas Paberžėje nutapytas savo drobės. Šiomet jos kabo jau sukilimo muziejuje, naujojoje klebonijoje, ūkininko namelyje, o viena buvo įteikta pagrindiniam renginio rėmėjui „Viltis“ – Vikondos fondo vadovei Jolantai Blažytei-Uspaskich. Parodos metu buvo prisimintas ir grafikas, taip pat šiaurietis Edmundas Birgėla, palikęs Paberžės sukilimo muziejui iškilų savo meno kūrinį. Buvo pastebėta, kad Edmundas Birgėla tiek daug kūrė, piešė ir tapė, kad jis vienas čia galėtų surengti parodą. Norisi paminėti dar vieną garsų tapytoją iš Šiaulių, šiuo metu su šeima gyvenantį Vilniuje, Romualdą Balinską. Mes kartu lankėme Šiaulių keturmetę vaikų dailės mokyklą, į kurią įstojome 1971 metais. R. Balinskas parodai pateikė visą seriją Žolinėms skirtų kompozicijų. Šių metų pleneras jau tarptautinis. Buvo pakviesta jauna Karaliaučiaus dailininkė Katja Čerevko. Ji vienintelė, nuo ankstyvo ryto iki vėlomos tiek daug tapė ir piešė šioje dvasingumo ir ramybės oazėje. Ji, kaip ir pernai dalyvavusi dailininkė Skaidrė Butnoriūtė, buvo nepastebimos, tyliai įsitaisiusios atšaliausiose erdvėse, klūpėdamos sugėbėjo kurti. Kitas panašumas – tai dingimas, ar užsidarymas špitolėje, kur nesuskaičiuojama kolekcija sutanų, arnotų ir kitos ritualinės atributikos. Klaidėčiai menininkai Borisas ir Violeta Jakubauskiai gyveno kaip tikri sveikuočiai – kasdien rytais ir vakarais maudėsi Nykio upelyje, maitinosi vien obuoliais, kiaulpienėmis ir šermukšniais. Ignalinietė Nijolė Kujelytė sugėrė čia esančią ramybę, tyliai vaikščiojo susikaupdama kūrybai, kaip koks šešėlis ir nepratarė jokio žodžio. Vincas Matonis nutapė du upelio krantus, simbolizuojančius šiuos ir jau praėjusius laikus. Tolumoje stūkso atpažįstami koplytstulpių siluetai, menantys, kad čia per laikus buvo gyventa. Paberžės vasaros renginio menotyrininkas Vilniaus M. K. Čiurlionio namų direktorius Stasys Urbonas džiaugėsi čia apsiireiškusiais atradi-

Šiaurietis tapytojas Saulius Kuopis prie savo kompozicijų. Jas pavadino „Du Paberžės titanai“, tai dvi Paberžės asmenybės – Tėvas Stanislovas ir 1863 m. sukilimo dalyvis, vienas iš vadų – Antanas Mackevičius

mais ir praradimais... Vienas vakaras buvo skirtas poezijai: Paberžės klebonas poetas Skaidrius Kandravičius skaitė savo eiles, o skulptorius Rimas Idzelis, Tėvo Stanislovo paminklo autorius, pristatė būsimos knygos tekstus. Paberžė – tai nuostabi aplinka, įdomus istorijos dvelksmas, paprasti ir dvasingi ten apsilankančiųjų santykiai, gera vieta pabūti vienam su savo mintimis

ir svajonėmis apie mus supantį daiktų pasaulį, žmones, gamtą.

Viskas, kas buvo sukurta Paberžės kūrybinėje stovykloje dar mėnesį bus eksponuojama parodoje, kuria iki šiol labai džiaugiasi 1863 metų sukilimo muziejaus vedėja Regina Galvanauskienė. Jos dėka mes pažinome Paberžės istoriją, kurios pėdsakus palikome meno kūrinuose.

Mokslo Lietuva

Gerbiami skaitytojai, laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti ne tik pašto skyriuose, bet ir internetu, tinklalapyje www.prenumerata.lt. Taip pat galima prenumeruoti prekybos centrų MAXIMA XX ir MAXIMA XXX informacijos skyriuose.

In memoriam profesoriui Povilui Pipiniui

2011 08 22 d. netekome Vilniaus pedagoginio universiteto ilgamečio profesoriaus Povilo Pipinio, kurio subtilus aukštaitiškas charakteris pradėjo ryškėti dar gimtuosiuose Ažubaliuose (gim. 1933 12 20, Rokiškio r.), kur žmonės nestokojo nei darbštumo nei dvasingumo. Vėliau – fizikos studijos Vilniaus universitete. Vadovaujant fizikos ir matematikos mokslų kandidatui profesoriui Henrikui Jonaičiui, P. Pipinys 1955 m. sėkmingai apgynė baigiamąjį darbą „Tirpintuvo ir temperatūros įtaka kai kurių organinių medžiagų absorbcijos spektruose“. Po studijų jis buvo paskirtas vyr. dėstytoju į Vilniaus pedagoginio instituto Bendrosios fizikos katedrą, o 1957–1959 m. tęsė studijas aspirantūroje Maskvos valstybiniame M. Lomonosovo universitete, kur jam vadovavo įžymus to meto pasaulinio garso mokslininkas V. L. Liovinas (*Вадим Леонидович Лёвшин*), optikos veidrodinės simetrijos dėsnio liuminescencijoje kūrėjas. Vėliau savo prisiminimų knygoje, Nobelio premijos laureatas akademikas I. E. Tamas (*И. Е. Тамм*), rašydamas apie prof. V. Lioviną mokslinę veiklą, nurodė, kad šis kartu su P. Pipiniu iš Lietuvos, tirdami cinko sulfido tipo liuminoforus, patvirtino,

kad termoluminescencija ir elektronų egzoemisija (elektronų termoemisija iš liuminoforų paviršiaus) yra tos pačios prigimties reiškinys, leidžiantis atskirti ir ištirti elektronų ir skylių pagavimo centrus liuminoforuose. 1962 m. P. Pipinys Vilniaus universitete apsigynė kandidatę, o 1983 m. Estijos Fizikos institute (Tartu mieste) – mokslų daktaro disertaciją.

Darbas Vilniaus pedagoginiame universitete 1955–2001 m. buvo ne tik profesoriaus skaitomos paskaitos ar vedamos pratybos. Giliai suvokdamas, kad fizikos vien iš knygų neišsivynsi, kad reikia eksperimento, prietaisų, tyrimų ir nenuginčijamo mokslinio fakto nustatymo, kurį galėtų atkurti bet kuri kita mokslo laboratorija, reikia ir nustatyti dėsningumą apibendrinimo, pagaliau jų pristatymo ir paskelbimo mokslo leidiniuose ar konferencijose. Profesorius subūrė kolektyvą, įsteigė laboratorijas. Visur buvo jo apstu: jį galima buvo sutikti Lietuvos fizikos žurnalo redakcijose ar doktorantūros komiteto posėdžiuose, Pedagoginio universiteto Senate ar fakulteto taryboje, pagaliau vadovaujant elektroluminescencijos ir relaksacinių procesų laboratorijai. O kur dar pranešimai įvairiose Lietuvos

fizikų ar mokytojų konferencijose. Jaunesnieji kolegos profesoriui P. Pipiniui galėjo tik pavydėti jo nuoseklus darbštumo ir kūrybiškumo, nes vadovavo 7 daktarinėms disertacijoms, oponavo dešimties disertacijų, vadovavo magistrų diplominiams darbams, išspausdino per 200 mokslo darbų, atliko įvairius eksperimentus ir tyrinėjo dar mažai žinomus nestacionarius elektrofotoluminescencijos reiškinys. Po akademiko L. Keldyšo (*Леонид Вениаминович Келдыш*) 1958 m. paskelbtos tuneliavimo dalyvaujant gardelės fononams teorijos, P. Pipinys jau 1962–1966 m. pritaikė ją liuminescencijos dėsningumams aiškinti, o kiek vėliau 1967–1987 m., kartu su Š. Kudžmausku net papildė tunelinių šuolių teoriją naujomis idėjomis ir ją, kartu su savo mokiniais, pritaikė liuminoforuose stebimiems relaksaciniams reiškiniams paaiškinti. Jau būdamas mokslininku-emeritu, jis tęsė tyrimus, publikavo rezultatus ir išėjęs į pensiją su bendraautoriais paskelbė net 25 ISI publikacijas. Vienas iš paskutiniųjų jo darbų tyrinėjant grafeną buvo paskelbtas žurnalo „Natural science“ 2 tomo 9 numeryje 2010 m., kaip tik tą pačią dieną, kai grafeno tyrėjams Andrea Geimui ir

Konstantinui Novosiolovui buvo paskirta 2010 m. Nobelio fizikos premija. Šių metų rugpjūčio viduryje profesorius P. Pipinys su bendraautoriais įteikė savo paskutinįjį darbą Centrinės Europos fizikos žurnalui ir parengė pranešimą 39 Lietuvos nacionalinei fizikų konferencijai.

Profesoriui niekada nebuvo svetimos pasaulio mokslinės idėjos: jis skaitė pranešimus Maskvos, Budapešto, Tartu, Kišiniovo, Minsko, Paryžiaus ir kt. tarptautinėse konferencijose, XII Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume Lemonte, metus buvo stažuotėje Paryžiaus universitete, skelbė mokslinius straipsnius įvairių šalių žurnaluose, išleido monografiją Maskvos leidykloje „Nauka“.

Atėjus Atgimimui, profesorius džiaugėsi nepriklausomybės atgavimu, principingai pasisakė Senato posėdžiuose, reikėsi spaudoj rašydamas apie tikrąsias gyvenimo vertybes. Buvo švelnaus būdo žmogus: iš jo neišgirsdavai blogo ar skaudaus žodžio, nerodė pykčio, nekalbėjo pakeltu tonu. Nuolaidus, nuolankus, nuoširdus draugas šeimoje, kur reikėjo, tiesė pagalbos ranką, visiems padėjo. Grožis, taurumas, tautinė dvasia buvo jo gyvenimo nuostata.

P. Pipiniui taip pat buvo svarbu ir krašto aktualijos, nes vien paskutiniu metu laikraštįje „Mokslo Lietuva“, įvairiuose interneto tinklalapiuose pasirodė jo straipsniai „Ar Lietuvoje galima moderni atominė jėgainė“, „Aukštasis mokslas kryžkelėje“, „Dėl aukštojo mokslo prestižo ir universitetų stambinimo“, „Aukštojo mokslo realijos“, „Kas apgins negimusiuosius“, „Mokyklų uždarymo vėjus, arba Taupymas vaikų sąskaita“, „Negi laisvi išnyksime iš pasaulio tautų žemėlapyje?“, „Černobylio avarijos įtaka atominės energetikos plėtrai pasaulyje“, „Kur Ignalinos atominės elektrinės raktas?“, „Vien tik genai valdo mus!“, „Nesusigaudymai“ ir t. t. 2003 m. P. Pipinys buvo apdovanotas mokslo populiarinimo darbų konkurse už knygą „Kvarkai ir leptonai“.

Netekome garbios, kūrybinio polėkio kupinos asmenybės, kurios ilgai labai labai pasigesime. Tikime, kad Apvaizda bus gailėstinga profesoriui Povilui, gavusiam palaiminimą šv. Jonų bažnyčioje iš paties Jono Pauliaus Antrojo, jo vizito Lietuvoje metu.

Kolegų vardu VPU profesorius
Antanas Kiveris

Farmakognozijos ištakos Lietuvoje: Profesorius Kazimieras Grybauskas

■ Atkelta iš 11 p.

studentams, doktorantams, vaistažolininkystės specialistams ir visuomenei.

Pastaruoju metu pasaulyje didėja susidomėjimas vaistinių augalų antioksidacinėmis savybėmis. Jų vaistinė augalinė žaliava, iš jos pagaminti augaliniai vaistiniai preparatai bei augaliniai maisto produktai plačiai vartojami lėtinių ligų prevencijai. Jų kokybės, saugumo, efektyvumo vertinimui bei biologinio aktyvumo tyrinėjimui kuriami nauji metodai. Paminėtinas efektyvus tiesioginis chromatografinis radikalų surišimo aktyvumo vaistinės augalinės žaliavos kokybinės ir kiekybinės analizės metodas, sukurtas 2002 m. Nyderlandų mokslininko prof. dr. Teris Van Beek. Šį naują metodą Lietuvoje moksliniam ir edukaciniam darbui naudoja prof. dr. R. Venskuntio (KTU), prof. dr. (HP) L. Ivanausko ir prof. habil. dr. V. Janulio (LSMU MA) mokslinės grupės. Prof. habil. dr. A. Maruška (VDU), 2010 m. vykdėdamas cheminės analizės miniaturizavimą ir integravimą radikalų surišimo reakcijos detekciją apjungė su kapiliarine elektroforeze. Biologiškai aktyvių junginių paieškai ir cheminės analizės metodų vystymui mokslinių tyrimų objektas yra vaistiniai, prieskoniniai ir techniniai augalai, auginami VDU Kauno botanikos sodo Vaistinių augalų mokslo sektoriaus ilgalaikėje vaistinių augalų kolekcijoje, kuriuos

prieš 87 metus pradėjo rinkti, kaupti ir sisteminti prof. K. Grybauskas.

Mokslinės vaistažolininkystės iniciatorius Lietuvoje

1927 m. išspausdintame straipsnyje prof. K. Grybauskas pažymėjo, kad „menkiausias vežimas iš užsienio paprasčiausių žolelių, kurios pas mus auga, būtų vertinamas kaip pilietiškas prasižengimas“. Buvo sprendžiama nauja problema – tai vaistinės augalinės žaliavos paruošos ir jų panaudojimo galimybės Lietuvoje.

Mokslininkas neapsiribojo tik savo vadovaujamo skyriaus darbais, jo darbo tikslas – pasitelkus Lietuvos gyventojus, išauginti vaistinius augalus ir paruošti reikiamą žaliavų kiekį ne tik Lietuvos vaistinėms ir kompanijoms, bet ir eksportui į užsienį.

1934 m. K. Grybauskas pastangomis Lietuva įstojo į Tarptautinę vaistinių augalų federaciją ir šešis kartus atstovavo Lietuvai tos federacijos tarptautiniuose kongresuose (1928 m. Budapešte, 1931 m. Paryžiuje, 1935 m. Briuselyje, 1936 m. Miunchene, 1937 m. Paryžiuje, 1938 m. Prahoje), kur buvo skaitomi pranešimai apie Lietuvos vaistinius augalus. Pažymėtina, kad K. Grybauskas pastangų dėka Briuselyje organizuoto kongreso metu vykusioje parodoje galėjo dalyvauti ir Lietuvos farmacijos pramonės atstovai: akcinė bendrovė

Prof. K. Grybauskas laboratorijoje

„Ger Ma Po“, „Sanitas“, „Galen“. 1935 m. lietuviška vaistinė augalinė žaliava buvo eksponuojama tarptautinėje parodoje Briuselyje ir net apdovanota aukso diplomu.

Sprendžiami vaistinės augalinės žaliavos paruošimo ir realizavimo klausimai, nuolatiniai kontaktai su mokslo ir prekybos atstovais Lietuvoje ir užsienyje turėjo didelės reikšmės plečiant vaistinių augalų auginimą, vaistinės augalinės žaliavos paruošos ir eksporto galimybes.

Jis savo žinias bei tyrimų duomenis apie vaistinius augalus ir mokslinius darbus skelbė periodinėje spaudoje ir leidiniuose. Per 1924–1949 metų mokslinių tyrinėjimų laikotarpį buvo spausdinama „Ūkininko patarėjyje“, „Ūkininke“, „Mūsų rytojyje“, „Kosmose“. 54-uoose „Farmacijos žinių“ numeriuose aprašytos 46 vaistinių augalų rūšys. Iš viso tuo laikotarpiu išspausdinta 230 straipsnių. Išleista 17 leidinių: 1927 m. pirmasis leidinys „Vaistingieji Lietuvos laukų augalai ir jų pritaikymas“, o 1941 m. kartu su J. Movšovičiumi išleistas „Lietuvos vaistingųjų augalų sąrašas“ – labai vertinga knyga, kurios iki šiol Lietuvoje

liko tik keliolika egzempliorių, – tai bibliografinė retenybė.

Iš viso jis parašė ir išspausdino 230 straipsnių ir 17 atskirų leidinių.

Iki šiol K. Grybauskos darbai yra pagrindas vaistažolininkystės mokslo koncepcijos kūrimo ir vaistažolininkystės vystymo Lietuvoje.

Pedagoginė veikla

Nuo 1930 m. K. Grybauskas be mokslinės veiklos vykdė ir pedagoginį darbą: atliko augalų sistematikos laboratorinius darbus studentams farmaciniams Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto farmacijos skyriuje; 1940 m., įvertinus mokslinį darbą ir praktinę veiklą vaistinių augalų tyrimo srityje, jam buvo suteiktas docento vardas; tais pačiais metais K. Grybauskas pradėjo skaityti farmakognozijos paskaitas.

1944–1953 m. K. Grybauskas paskirtas Medicinos fakulteto Botanikos ir farmakognozijos katedros vedėju ir jam suteiktas profesoriaus vardas. Profesorius skaitė farmakognozijos ir augalų sistematikos paskaitas studentams farmaciniams. Jo paskaitos buvo turiningos ir įdomios ne tik mokslinėmis žiniomis, bet praktinių žinių gausumu ir didele meile gamtai.

Jis, pradėjęs pedagoginę veiklą, siekė šio darbo metodinio gerinimo. Paruošė išsamų farmakognozijos disciplinos dėstymo planą, tačiau jo pilnai įgyvendinti nepavyko. Su bendradarbiais nuolat tobulino farmakognozijos ir augalų sistematikos disciplinų laboratorinius darbus, tam panaudodamas naujas vaistinių augalų tyrimo metodikas. Paskaitų ir praktikos darbų metu studentams pateikdavo naujausius pasiekimus vaistinių augalų tyrimo srityje.

K. Grybauskas paskaitų, laboratorinių darbų ir ypač neužmirštamų

išvykų į gamtą metu, greta su žiniomis apie vaistinius augalus perteikdavo gamtos meilę ir norą pažinti bei domėtis augalais.

Profesorius buvo floristinių ekskursijų po Lietuvą organizavimo iniciatorius. Pirmąją ekskursiją jis suorganizavo 1951 m. Joje dalyvavo profesoriai P. Snarskis, J. Dagys ir grupė gamtininkų. Prof. K. Grybauskas buvo pirmasis Lietuvos Botanikų draugijos ir ilgametis Farmacinių draugijos pirmininkas.

Profesorius, biologijos mokslų daktaro Kazimiero Grybauskos vaistinių augalų tyrimai įamžino jo vardą Lietuvos mokslo istorijoje. Jis minimas farmakognostų, farmacinių, botanikų ir kitų gamtos tyrėjų darbuose. Dabar jo mokslinių darbų tęstinumą pagrindžia išsaugoti ir puoselėjami šiltnamiai, dalykiški tarpdisciplininiai ryšiai ir veikla VDU Kauno botanikos sodo Vaistinių augalų mokslo sektoriaus ir Lietuvos sveikatos mokslo universiteto Farmacijos fakulteto mokslininkų, vykdančių kompleksinius vaistinių augalų tyrimus ir studijas.

Vaistinių augalų tyrinėjimai Vytauto Didžiojo universiteto Kauno botanikos sode pradėti 1924 m. yra plėtojami iki šiol. Svarbiausias šių tyrinėjimų uždavinys – gausinti vietinę florą naujomis augalų rūšimis ir veislėmis naudingomis farmacijos ir maisto pramonei. Pradėta vaistinių augalų introdukcija ir aklimatizacija iš įvairių geografinių regionų atrenkant perspektyviausias veisles bei rūšis, išsaugant vaistinių, prieskoninių (aromatinių) augalų nacionalinius genetinius išteklius ir jų įvairovę. Vaistinių augalų savybių tyrinėjimai yra svarbūs ir jie tampa vis reikšmingesni, nes, remiantis cheminių, farmakognostinių, biologinių, morfologinių, anatominių tyrimų duomenimis, galima parengti mokslines rekomendacijas vaistinių, prieskoninių augalų augintojams ir pagrįsti vaistažolininkystės mokslo koncepciją.

Prenumeruokite „Mokslo Lietuvą“, kad svarbiausios mokslo visuomenės naujienos pirmiausia pasiektų Jus. Tai operatyvesnė informacija nei laukti internetinio „Mokslo Lietuvos“ varianto, kuris pasirodo vėliau.

Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto Farmacijos skyriaus studentų mokslinės draugijos farmakognozijos būrelio nariai su vadovu prof. K. Grybausku (1949 m.)

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistės Reda Latušienė, Eglė Nešukaitytė
Dizainerė Giedrė Sperskaitė

Patarėjai: Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius,
Alfonas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslo Lietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.

Laikraštis internete: <http://moksloplus.lt/mokslo-lietuva>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://moksloplus.lt/mokslo-lietuva> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijai.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniūškos g. 21, 2004 Vilnius

Tiražas 500 egz.